

Pregledni rad  
Primljeno: 4. rujna 2022.  
<https://doi.org/10.20901/pm.59.3.05>

---

## Razvoj discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti<sup>1</sup>

---

ĐANA LUŠA, RUŽICA JAKEŠEVIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

### *Sažetak*

Autorice u radu analiziraju institucionalizaciju discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti vodeći se kriterijima stabilnosti, identiteta i autonomije, koji se testiraju na osnovi specifičnih pokazatelja njihove manifestacije. Pritom je naglasak na razvoju u posljednjih tridesetak godina, s kraćim osvrtom na ranija razdoblja kada se ponajprije međunarodni odnosi ugrađuju kao jedna od konstitutivnih disciplina na tada novoj sveučilišnoj instituciji, koja je emancipirala politologiju u odnosu na ostala, starija znanstvena polja iz kojih vuče korijene. Pored toga, kako bi se stekao uvid u paralelni razvoj međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija od sredine dvadesetog stoljeća, u radu se propituje moguća emancipacija sigurnosnih studija kao zasebne znanstvene discipline i pokušava se odgovoriti na pitanje je li moguće ili pak korisno razdvajati ih s obzirom na međusobnu isprepletenost i preklapanje pojmovno-kategorijalnog aparata, teorija i fenomena koje istražuju. Posebno se komparira razvoj discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija u Hrvatskoj s državama u okruženju (Srbija i Slovenija) te se izvode zaključci o međuodnosu sigurnosnih studija i međunarodnih odnosa. U radu se polazi od tvrdnje da je disciplina međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, koja se od druge polovice 1990-ih intenzivnije razvija u pogledu znanstvene produkcije i nastavnih planova i programa, snažno institucionalizirana.

*Cljučne riječi:* međunarodni odnosi, sigurnosne studije, Fakultet političkih znanosti, institucionalizacija discipline, stabilnost, identitet, autonomija

### Uvod

Cilj je ovog rada prikazati jesu li se i kako međunarodni odnosi i sigurnosne studije institucionalizirali kao disciplina u posljednjih tridesetak godina, s kratkim osvrtom

<sup>1</sup> Zahvaljujemo redovitom profesoru u trajnom zvanju Siniši Tataloviću na vrijednim savjetima i uvidima u institucionalni razvoj Odsjeka i discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija.

na ranija desetljeća, te tako, posebice u slučaju sigurnosnih studija, koje se u prethodnim prigodnim jubilarnim publikacijama nisu analizirale, ukazati na važnost i prepoznatljivost grane te na etabliranje Fakulteta političkih znanosti kao institucije koja je znanstvenu granu međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost u okviru polja politologije utkala u svoj identitet. Iako izvorište imaju u međunarodnim odnosima i u Hrvatskoj se prema klasifikaciji znanstvenih područja, polja i grana tretiraju zajedno, postavlja se pitanje jesu li sigurnosne studije u međuvremenu, kao što tvrde neki autori (Lynn-Jones, 1991-1992; Williams, 2008), od poddiscipline postale zasebna disciplina s vlastitim teorijama, predmetom i metodama istraživanja. Stoga će se rad osvrnuti i na te rasprave, vodeći se ponajprije tijekom razvoja i institucionalizacije grane međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost na temeljnoj, odnosno jedinjoj visokoškolskoj instituciji u Hrvatskoj koja izvodi cjeloviti studij politologije (Samoanaliza FPZG, 2020, str. 8, 39). O činjenici da su međunarodni odnosi i sigurnosne studije ugrađeni u identitet Fakulteta političkih znanosti danas svjedoče različite ustrojstvene cjeline Fakulteta – zaseban Odsjek za međunarodne odnose i sigurnosne studije (do lipnja 2016. Odsjek za međunarodne odnose i diplomaciju),<sup>2</sup> Centar za međunarodne i sigurnosne studije osnovan 2007. godine<sup>3</sup> te sadržaji koji se na svim razinama studija, uključujući specijalističku i doktorsku razinu, izvode u nastavnim programima Fakulteta.

Rad je podijeljen na nekoliko cjelina. U prvom dijelu daje se kratak pregled razvoja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija općenito, uključujući raspravu o mogućem emancipiranju sigurnosnih studija kao zasebne znanstvene discipline koja vuče korijene iz međunarodnih odnosa. Pritom će naglasak u većoj mjeri biti na sigurnosnim studijama, jer je u posebnom broju časopisa *Politička misao* koji je objavljen prigodom 50. obljetnice izlaska prvog broja već objavljen vrlo detaljan rad o razvoju međunarodnih odnosa (vidjeti Luša, 2014).<sup>4</sup>

<sup>2</sup> U kontekstu snažnije institucionalizacije sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti članovi Odsjeka za međunarodne odnose i diplomaciju uvidjeli su potrebu da se takav smjer razvoja ogleda i u nazivu odsjeka, podrazumijevajući da je diplomacija integralan dio međunarodnih odnosa.

<sup>3</sup> Treba spomenuti da su na Fakultetu djelovali i Hrvatska udruga za međunarodne studije, Centar za međunarodne studije i Atlantsko vijeće Hrvatske, koji u strateškim dokumentima nisu definirani kao ustrojstvene jedinice.

<sup>4</sup> Budući da cilj ovog rada nije sveobuhvatna analiza razvoja discipline međunarodnih odnosa i njenog pozicioniranja u okviru političkih znanosti, ne upuštamo se u detaljne teorijske rasprave o njenoj emancipaciji kao znanstvene discipline općenito. Ipak, smatramo kako je radi uvida u korijene discipline neizostavna knjiga *The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation, and the 1954 Conference on Theory* (2011) koju je uredio Nicolas Guilhot.

Drugi dio rada bavi se procesom razvoja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na temelju uključivanja sadržaja u okviru te discipline u studijske programe na Fakultetu političkih znanosti, s fokusom na posljednjih tridesetak godina. Naime, tada započinju napori da se, kada je riječ o sigurnosnim studijama, široj javnosti, osobito političkoj, ukaže na potrebu postojanja i razvijanja takvog programa, koji će biti odmaknut od ranijeg ideologiziranog Studija obrane i zaštite,<sup>5</sup> za što su ranih 1990-ih godina postojale pretpostavke. Ukazujući na prijepore oko preobrazbe postojećeg (prevladanog) koncepta studija u moderni studij nacionalne sigurnosti, profesor Ivan Prpić ustvrđuje da su “potrebe za studijem nacionalne sigurnosti upravo u demokratskim porecima uskoro postale očigledne. Takav je smjer i predviđen novim nastavnim planom Fakulteta...” (Prpić, 2002a, str. 39). “Smjer” na koji ukazuje profesor Prpić manifestirao se u godinama koje su slijedile u nizu novih sadržaja koji upotpunjuju studij politologije na svim razinama i prije uvođenja Bolonjskog modela 2005./2006. godine, a osobito nakon njega. U tom dijelu rada daje se i kraći komparativni pregled programâ koji uključuju sadržaje međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na nekoliko inozemnih sveučilišta te se povlače paralele s postojećim programom na Fakultetu političkih znanosti.

U trećem dijelu rada postavlja se pitanje institucionalizacije discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, s posebnim naglaskom na kriterije i mjerila kojima se institucionalizacija može vrednovati. Pritom se konzultiraju ključni kriteriji institucionalizacije znanstvene discipline – stabilnost, identitet i autonomija – te niz mjerila (pokazatelja) njihove manifestacije poput osnivanja i trajnosti institucije (Fakultet političkih znanosti), stvaranja zasebnih ustrojstvenih jedinica, broja studenata, prepoznatljivosti discipline i razlikovanja u odnosu na druge, profilacije kadrova, stvaranja novih programa i sadržaja te reprodukcije prema van.

Konačno, u zaključku se sintetiziraju nalazi tog pregleda i odgovara se na pitanje jesu li međunarodni odnosi i sigurnosne studije jedna disciplina, odnosno predstavljaju li sigurnosne studije poddisciplinu međunarodnih odnosa ili su se pak emancipirale kao posebna disciplina. Nadalje, daje se odgovor na pitanja kako su se sigurnosne studije integrirale u disciplinu u Hrvatskoj u komparaciji s iskustvima iz Slovenije i Srbije te može li se reći da je osnivanjem i razvojem Fakulteta političkih znanosti došlo do institucionalizacije discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija.

<sup>5</sup> “Studij je 1992. godine postupno ukinut zbog neposredne povezanosti s jednim ideologijskim konceptom obrane i društva koji nije doveo do ideologijski proklamirana ‘podruštvovljenja obrane’, nego je prijetio militarizacijom društva. Ipak, čini se da odluka o ukinuću nije bila donesena samo iz znanstvenih razloga. Tom prilikom nisu bili uvaženi argumenti profesorâ FPZ-a da je tijekom gotovo dva desetljeća studij uvelike izgubio izvorni ideologijski karakter, te su stvorene pretpostavke da se preobrazi u studij nacionalne sigurnosti” (Prpić, 2002a, str. 39).

## 1. Pregled razvoja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija kao discipline/a

Na samom početku rada postavlja se pitanje jesu li sigurnosne studije do danas postale zasebna znanstvena disciplina s obzirom na njihovu ukorijenjenost u međunarodnim odnosima kao širem okviru unutar kojeg su se sredinom 20. stoljeća počele razvijati kao poddisciplina pod nazivom “strateške studije”? Možemo li danas govoriti o sigurnosnim studijama samo kao o poddisciplini međunarodnih odnosa (Walt, 1991, str. 212), što je bio uvriježen i prevladavajući stav većim dijelom 20. stoljeća, ili su postale zasebna disciplina i (ponovno)<sup>6</sup> interdisciplinarno/multidisciplinarno polje proučavanja i istraživanja unutar političkih znanosti i društvenih znanosti (Lynn-Jones, 1991-1992, str. 53; Williams, 2008, str. 4)? Je li takvo razlikovanje i jasno razgraničenje potrebno ili uopće moguće?

Kakvi god bili odgovori na ta pitanja, treba imati na umu da se sadržaj međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija tijekom 20. i 21. stoljeća konstantno mijenjao, dajući tako prostora različitim novim teorijskim inputima, ali i da je opće mjesto da su filozofske ideje i predodžbe o državi, međunarodnoj zajednici, suradnji, sukobima, nasilju, sigurnosti i miru mnogo starije od disciplina kojima su ti koncepti središnje točke analize i diskursa. Unatoč tome, opseg ovog rada preuzak je da bismo se upustile u opširno objašnjenje tih fundamentalno važnih koncepata, koji proizlaze iz različitih svjetovnih, ali i religijskih filozofskih tradicija koje datiraju daleko u prošlost. Umjesto toga, u ovom se poglavlju daje kratak pregled discipline/a međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, njihova paralelnog razvoja te konceptualnih razlika među njima u smislu definiranja, pogleda i težnji za postizanjem i objašnjavanjem dinamike mira i sigurnosti u svijetu koji je i dalje nominalno sastavljen od suverenih država, ali u kojem se sadržaj politike, sigurnosti, ekonomije, kulture itd. već dugo ne iscrpljuje u međudržavnim odnosima. Suvremeni svijet mnogo je složeniji i inkorporira niz novih aktera od pojedinca preko podržavnih i nedržavnih do transdržavnih aktera, s njihovim pozitivnim i negativnim učincima na međunarodni poredak u kojem trenutno živimo. Dakle, i sadržaj i značenje međunarodnih odnosa i sigurnosti – i kao pojmova, i kao praksi, i kao polja proučavanja – značajno se promijenio (proširio) u proteklim desetljećima ovisno o teorijskim perspektivama, o spremnosti da se akceptiraju novi pravci promišljanja i realiteti ili pak o nastojanju da se zadrži ranije dominantan tradicionalni državocentrični i vojni fokus.

<sup>6</sup> Naime, opisujući razvoj sigurnosnih studija, Wæver i Buzan (2010, str. 442) objašnjavaju kako su tijekom tzv. Zlatnog doba 1950-ih i 1960-ih godina sigurnosne studije bile interdisciplinarne, da bi u razdoblju koje je uslijedilo sve više bivale prožete međunarodnim odnosima te postale jedan od njihova dva stupa (pored međunarodne političke ekonomije). Ranija interdisciplinarnost ogledala se u tome da su u području sigurnosnih studija djelovali matematičari, sociolozi, ekonomisti, politolozi, da bi u konačnici postala dominantna politička znanost.

Kako definirati sigurnosne studije kao akademsko polje istraživanja i kada je započeo njihov evolucijski put? Odgovor na prvi dio pitanja ovisi o fazi koja se promatra na tom evolucijskom putu od otprilike sredine 20. stoljeća (kraja Drugog svjetskog rata), kada se ono što danas nazivamo sigurnosnim studijama javlja u Sjedinjenim Američkim Državama pod nazivom “strateške studije” u okviru šire discipline međunarodnih odnosa (Wæver i Buzan, 2010, str. 437). Da bi se neku disciplinu moglo definirati, treba, među ostalim, odrediti njen predmet proučavanja kao i metode proučavanja, koncepte i teorije, pri čemu se javlja problem razgraničavanja (i potrebe da se to učini) od drugih disciplina. Kako se unutar međunarodnih odnosa, kao tada vrlo mlade discipline, pojavio prostor za dodatno (možda i primarno) fokusiranje na sigurnost u odnosu na ostala područja? Odgovor na to pitanje krije se u kontekstu Hladnog rata kao, što je možda paradoksalno, nastavka tradicionalnih odnosa natjecanja, koji su u Europi i svijetu kulminirali dvama svjetskim ratovima u 20. stoljeću, a sve paralelno s pokušajima da se na globalnoj razini uvede red u međudržavne odnose i institucionalizira međunarodna sigurnost kroz Ujedinjene narode, u čijoj se Povelji u Članku 1 održavanje međunarodnog mira i sigurnosti navodi kao jedan od osnovnih ciljeva Organizacije (United Nations, 1945).

S obzirom na to da je razvoj međunarodne politike nakon Drugog svjetskog rata išao na ruku realističkom shvaćanju ponašanja države i načina na koji ona treba pristupiti kreiranju politike i međunarodnih odnosa, te da realizam kao takav tada dominira disciplinom međunarodnih odnosa (Wendt, 2014, str. 170), ta teorijska prizma postaje okosnica poddiscipline<sup>7</sup> sigurnosnih studija u nastanku (Snyder, 2012, str. 4) koja se u SAD-u naziva *studije nacionalne sigurnosti*, a na britanskim sveučilištima *strateške studije* (Malik, 2015, str. 5; Wæver i Buzan, 2010, str. 436).<sup>8</sup> Taj kontekst utjecao je na definiranje sadržaja sigurnosnih studija između 1940-ih i 1980-ih godina, koji je uglavnom obuhvaćao i obradivao realističke kategorije – državu, njenu sigurnost i vojnu moć te vojnu sigurnost u odnosu na druge države u uvjetima nuklearne revolucije (Malik, 2015, str. 5), koja je pak, u uvjetima klime nepovjerenja i anarhije na globalnoj razini, rezultirala stanjem koje realist John Herz naziva sigurnosnom dilemom (Herz, 1950, str. 157). Gledajući i širu disciplinu međunarodnih odnosa, dojam je da “mnoge znanstvenike i praktičare pojam

<sup>7</sup> Malik se u citiranom tekstu koristi pojmom disciplina, a ne poddisciplina.

<sup>8</sup> Snyder ima nešto drugačije viđenje terminologije i označavanja (pod)discipline, pa tako navodi da je pojam ‘strateške studije’ usko povezan s američkim pristupom proučavanju vojnih aspekata Hladnog rata, te se u tom kontekstu kao sinonim koristi i ‘studije nacionalne sigurnosti’. S druge strane, pojam ‘sigurnosne studije’ veže uz “Britansku” ili “Englesku” školu, koja je inkorporirala širi krug pitanja, te navodi da one dolaze do izražaja 1980-ih i 1990-ih kao odgovor na militaristički fokus strateških studija. Time radi i distinkciju između njih, navodeći da se strateške i sigurnosne studije “ne razlikuju u osnovnim pretpostavkama o funkcioniranju svijeta, nego u tome što se smatra sigurnosnom prijetnjom” (Snyder, 2012, str. 4).

‘sigurnosti’ često asocira na državu i njenu vojsku” (Jarvis i Holland, 2015, str. 22). Shodno tome, donošenje američkog Zakona o nacionalnoj sigurnosti 1947. godine, koji je oblikovao i danas postojeće institucije i nadležnosti sigurnosnog sustava SAD-a te kojem je cilj bio osiguravanje nacionalne sigurnosti države poistovjećene s njenom vojnom moći, itekako je utjecalo na polaznu osnovu nove poddiscipline nastale na Zapadu (*ibid.*, str. 99-101). Danas se pak strateške studije pretežito promatraju kao samo jedan segment sigurnosnih studija (Collins, 2010, str. 16) i, kao i na početku, impliciraju snažniji fokus na vojnu dimenziju sigurnosti, načine upotrebe vojne moći i državu kao primarni referentni objekt sigurnosti. Drugi se izrazom “strateške studije” koriste kao nazivom poddiscipline u razdoblju od osnutka do 1980-ih godina, a izrazom “sigurnosne studije” za razdoblje koje je uslijedilo (Wæver i Buzan, 2010, str. 436).

Samo ime discipline, logično, upućuje na to da je predmet proučavanja sigurnost, međutim ono nameće i dodatna pitanja: Čija sigurnost? I: Sigurnost u odnosu na koga/što? Odgovori na ta dva pitanja kroz vrijeme su se mijenjali te su se od početnog shvaćanja da se radi o sigurnosti države, koju treba zaštititi od vojnih prijetnji druge države, proširivali i produbljivali kako bi se obuhvatio, prvo, veći broj referentnih objekata (entiteta o čijoj sigurnosti se radi), drugo, veći broj mogućih izvora ugrožavanja (ne samo država) i, treće, veći broj različitih vrsta ugroza (ne samo vojnih). Konačno, sve to utjecalo je na definiciju i poimanje sadržaja sigurnosti općenito, o čijem se značenju i dalje raspravlja. Ti procesi i pomaci uočljivi su na znanstvenoj razini u teorijama i raspravama niza istaknutih autora, o čemu će više riječi biti u nastavku teksta, ali nisu ostali zarobljeni u teorijskim raspravama bez opipljivih posljedica, nego su se pretakali na razinu politika (ne samo sigurnosnih u strogoj smislu riječi) te posljedično na (državne i međunarodne) institucije i njihove *agende*.

Dakle, tijekom desetljeća razvoja dolazilo je do “lomova” koji su utjecali na *agendu* međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija te na pokretanje rasprava o validnosti pojedinih teorija i njihovoj sposobnosti da objasne važna pitanja međunarodne politike i sigurnosti.

U početnom su se razdoblju strateške/sigurnosne studije dominantno fokusirale na međudržavni (nuklearni) sukob i politiku moći supersila u bipolarnom poretku i u uvjetima koje Kolodziej naziva “globalnom nuklearizacijom sigurnosne dileme” (Kolodziej, 2011, str. 74). Pored toga smatralo se da su sigurnosne studije usmjerene isključivo na nacionalnu (državnu) sigurnost, pritom dulje vrijeme zanemarujući sve ostale razine, posebice individualnu (a time i “ljudsku” dimenziju) sigurnosti. Drugim riječima, nacionalna razina i vojna sigurnost dugo su se smatrale najvažnijim kategorijama u sigurnosnim studijama, a iz te preokupacije proizlaze i tvrdnje o njihovoj dubokoj prožetosti političkim realizmom i koncentraciji na tzv. 4S – *states*

(države); *strategy* (strategija); *science* (znanost) i *status quo* (Williams, 2008, str. 3). Državocentričnost i vojna prizma sigurnosti s vremenom će postati okosnica razvoja kritičkih pristupa u sigurnosnim studijama. Ipak, Kolodziej usredotočenost na državu smatra opravdanom zbog dvaju razloga – prvo, jer je država, bez obzira na svoje manjkavosti, do danas ostala “glavna jedinica političke organizacije svjetskog stanovništva” i, drugo, jer “je moderna – ustvari nacionalna država – spremište monopola na legitimno nasilje” (Kolodziej, 2011, str. 29-30). Slično tome, Jarvis i Holland državocentričnost sigurnosti i posljedično sigurnosnih studija toga doba objašnjavaju trima faktorima: prvo, vojne su sposobnosti tijekom 20. stoljeća gotovo isključivo bile u rukama država, te se stoga država promatra kao glavni pružatelj sigurnosti, koja se iscrpljuje u uskom pojmu ‘nacionalne sigurnosti’; drugo, države su glavni akteri u međunarodnom sustavu te u kontekstu vestfalski pojmljene suverenosti, bez obzira na veličinu i sposobnosti, sudjeluju u međunarodnom političkom dijalogu, što je razina subjektiviteta koju drugi akteri nemaju, a njihove sposobnosti da utječu na promjene u svijetu relativno su male; treće, država je najuobičajeniji izraz kolektivnog identiteta, točnije nacionalnog identiteta, koji pruža okvir za samoidentifikaciju pojedinca (Jarvis i Holland, 2015, str. 99-101). Ta je percepcija poslužila kao dobra polazna osnova za razvoj kritičkih sigurnosnih studija (Krause, 1998, str. 299), ali i za kritiku koju su prema njima izražavale mirovne studije.

Naime, razdoblje 1950-ih i 1960-ih godina Wæver i Buzan (2010, str. 439-442) i Walt (1991, str. 212) označavaju kao formativno “zlatno doba” sigurnosnih studija tijekom kojeg su teorijska promišljanja znanstvenika itekako dopirala do donositelja odluka i kreatora politika, s fokusom na teoriji igara, nuklearnoj strategiji i teoriji odvratanja, zbog čega su posljedično kritičke teorije kao i mirovne studije uvelike kritizirale rad teoretičara u tom području, smatrajući ih suodgovornima za “pokvarene vladine politike” poput MAD-a (uzajamno zajamčenog uništenja). Pored toga, važan produkt toga razdoblja bila je sistemska analiza naslonjena na ekonomiku obrane, odnosno povezanost ekonomskih pitanja i nacionalne sigurnosti (*ibid.*, str. 441). Pišući o uvjetima koji su oblikovali “program” strateških studija u ranom razdoblju, Snyder (2012, str. 6-7) kao ključne momente označava američki gubitak nuklearnog monopola uslijed prvog sovjetskog nuklearnog testa 1949. godine te uvođenja interkontinentalnih balističkih projektila u njihov arsenal 1957., što je posljedično suzilo fokus i istraživača i praktičara na odvratanje, kontrolu naoružanja i mogućnost vođenja ograničenog rata te je ostavilo vrlo malo mjesta za razmatranje nevojnih sigurnosnih pitanja, ali i emancipaciju pojedinca ili društva kao referentnih objekata sigurnosti.

Razdoblje 1970-ih godina obilježilo je svojevrсно međusobno približavanje uskih državocentričnih realističkih i liberalističkih pozicija (odnosno njihovih neo-varijanti) oko središnjih načela sigurnosnih studija: država je glavni akter na me-

đunarodnoj sceni, primarni cilj je nacionalna sigurnost, a nju ugrožavaju vanjske vojne prijetnje, koje se pak mogu ublažiti bilo odvrćanjem bilo suradnjom u okviru institucija (Jarvis i Holland, 2015, str. 26). Unatoč ranijim pokušajima, do većih promjena dolazi tek 1980-ih godina, jer su se (neo)realistički utemeljene “uske” sigurnosne studije pokazale vrlo otpornima i nesklonima polemiziranju s kritički nastrojenim teoretičarima (Krause, 1998, str. 298) koji su ukazivali na njihovu nemogućnost da objasne dinamiku regionalnih sukoba i postkolonijalnih ratova za nacionalno oslobođenje te da se odmaknu od militarizirane definicije (nacionalne) sigurnosti i hladnoratovske podjele kao određujuće karakteristike (Snyder, 2012, str. 8; Malik, 2015, str. 5).

Razdoblje od 1965. do 1980. godine označava se kao razdoblje “opadanja”, s tim da se sedamdesetih godina pojavljuju naznake promjena, koje će se snažnije ukorijeniti 1980-ih (Wæver i Buzan, 2010, str. 446) kada se u sigurnosne studije postupno počinju uključivati dodatni sadržaji, područja, dimenzije, pitanja i referentni objekti te sve više jača ideja o nužnosti redefiniranja sigurnosti (Baldwin, 1997, str. 5). Ta nužnost proizlazila je iz činjenice da su, za razliku od tradicionalnih sigurnosnih studija / strateških studija, mirovne studije ili međunarodna politička ekonomija pokazale veću sposobnost “da objasne pitanja kao što su detant, ekonomska međuovisnost, siromaštvo Trećeg svijeta i okolišna pitanja” (Snyder, 2012, str. 8). Intenzivnije rasprave između “tradicionalista” u sigurnosnim studijama i zagovornika proširenja sadržaja sigurnosti potaknuo je, među ostalim, pojačan interes za ekonomska i okolišna pitanja u međunarodnim odnosima tijekom 1970-ih i 1980-ih te za identitetska pitanja i transnacionalni kriminal tijekom 1990-ih (Buzan, 1997, str. 8-9), odnosno pripisivanje sigurnosnog značaja pitanjima koja su se ranije, u uvjetima nuklearizirane i militarizirane sigurnosne dileme, smatrala sekundarnima. Tradicionalisti su mahom smatrali kako uključivanje nevojnih pitanja smanjuje koherentnost sigurnosnih studija i samog pojma sigurnosti (Walt, 1991, str. 213), međutim, kako je konfrontacija hladnoratovskih protivnika kopnila, tako je takva pozicija postajala sve teže obranjiva pod naletom argumenata zagovornika proširenja i produbljenja sigurnosti (Buzan, 1997, str. 9; Lynn-Jones, 1991-1992). U tom pogledu, dok je uključivanje ekonomskih pitanja od 1970-ih nailazilo na manje otpora (doduše, ne u vidu ekonomske sigurnosti kao takve, već povezanosti ekonomskih i vojnih pitanja), inkorporiranje ostalih dimenzija sigurnosti bilo je spornije. Među najutjecajnije zagovaratelje uključivanja ekoloških, okolišnih i demografskih pitanja, ali i većeg fokusa na ljudsku sigurnost ubrajaju se, primjerice, Richard Ullman i Jessica Tuchman Mathews<sup>9</sup> (Malik, 2015, str. 6; Buzan, 1997); Buzan (1997) iscrpnije nabroja autore koji su se izravno zauzimali za proširenje koncepta sigurno-

<sup>9</sup> Oboje su 1980-ih objavili utjecajne tekstove identičnog naslova “Redefining security” (Ullman, 1983; Tuchman Mathews, 1989).



sti i u drugim dimenzijama. Iako i sebe svrstava u tu skupinu, Buzan je izražavao sumnje prema konceptualizaciji sigurnosti u ekonomskom i okolišnom sektoru te se kao zagovornik proširenja *agende* sigurnosnih studija ipak zauzimao za zadržavanje strateških studija kao poddiscipline fokusirane na vojna pitanja unutar sigurnosnih studija (Buzan, 1997, str. 9). Rad tog utjecajnog autora ostavio je velik trag na razvoj sigurnosnih studija kao (pod)discipline, a na mnogim mjestima ističe se važnost njegove kapitalne knjige iz 1983. *People, States and Fear* (Malik, 2015, str. 6), koja je otvorila put etabliranju različitih područja osim vojnog (ekonomsko, ekološko, društveno, političko) i razina sigurnosti (državna, individualna, globalna) (Roe, 2010, str. 192) te kritičkim pristupima koji će se etablirati u sljedećem desetljeću.

Naime, kraj Hladnog rata otvorio je put za odmak od koncepta sigurnosti koji je obilježio ranija desetljeća ili za njegovo nadopunjavanje: “Nakon završetka Hladnog rata razvijeni su novi koncepti sigurnosti koji su se bavili ne samo vojnom realnošću suvremenog svijeta već i političkom, gospodarskom i društvenom realnošću. Pritom su vojna pitanja koja je pokrenulo tradicionalno međudržavno suparništvo – nuklearna strategija, odvratanje, širenje oružja za masovno uništenje i buduća priroda rata – i dalje prevladavala” (Snyder, 2012, str. 1).

Devedesetih su godina bitno osnažili raznoliki kritički pristupi sigurnosti, među kojima se ističu *kritičke sigurnosne studije*, koje objedinjuju niz međusobno različitih kritičkih pozicija, a osobito *Kopenhaška škola* “kao najkoncentriraniji pokušaj da se razvije teorija ili okvir za proučavanje sigurnosti u konstruktivističkoj tradiciji” (Williams, 2008, str. 68). Kritičke sigurnosne studije počele su se smatrati odgovarajućim teorijskim okvirom prikladnim za ispitivanje povezanosti mira i sigurnosti. Tradicionalne neorealistički (i neoliberalistički) utemeljene sigurnosne studije (Krause, 1998, str. 298) sve su izloženije kritici pristupâ koji svoje polazište, među ostalim, nalaze u konstruktivizmu, koji relativizira zadanost referentnih objekata sigurnosti i prema njima usmjerenih prijetnji, ukazujući pritom na razinu subjektivnosti pri označavanju pojava takvima kakvima ih percipiramo.

Iako su se tradicionalnim sigurnosnim studijama i prije upućivale kritike iz različitih pravaca, skup alternativnih pogleda na sigurnost, referentne objekte i prirodu prijetnji označenih kao ‘kritičke sigurnosne studije’ jasnije se etablira sredinom 1990-ih kada je na Sveučilištu York u Torontu održana konferencija “Strategije u sukobu: kritički pristupi sigurnosnim studijama”, iz koje je proizašla knjiga *Kritičke sigurnosne studije: koncepti i slučajevi* urednika Keitha Krausea i Michaela C. Williamsa (Mutimer, 2010, str. 77; Malik, 2015, str. 32-33). U njoj se preispitivanjem tradicionalnih postavki o sigurnosti i sigurnosnim studijama nastojao odrediti “djelokrug kritičkog promišljanja sigurnosti”, koji se sastoji od: preispitivanja referentnog objekta sigurnosti, promišljanja o sigurnosti izvan vojne dimenzije te promjene načina proučavanja sigurnosti jer je “objektivnost koju su pretpostavljali

tradicionalni pristupi neodrživa” (Mutimer, 2010, str. 79). U tom pogledu u široku “obitelj” kritičkih sigurnosnih studija bivaju uključeni “postpozitivistički oblici znanja i razumijevanja (...), perspektive feminizma i društvenog konstruktivizma (...), kritička gledišta, uključujući Kritičku teoriju Roberta Coxa i njeno razlikovanje u odnosu na *problem-solving* tradicionalne teorije, Velšku školu Kena Bootha, poststrukturalizam i postkolonijalizam” (Malik, 2015, str. 33). Navedeno je izraz nastojanja da se sveobuhvatnije odgovori na pitanje što sve podrazumijeva pojam sigurnosti, koji je u čuvenom članku iz 1952. godine “‘National security’ as an ambiguous symbol” Arnold Wolfers označio dvosmislenim, pojašnjavajući da značenja pojmova poput ‘nacionalni interes’ i ‘nacionalna sigurnost’ trebaju biti izložena strogom preispitivanju jer možda nemaju isto značenje različitim ljudima ili možda uopće nemaju nikakvo precizno značenje (Wolfers, 1952, str. 481). Stoga, primjerice, u svom kritičkom pristupu usmjerenom na emancipaciju kao središnji pojam Booth svoju poziciju opisuje kao “utopijski realizam”, koji definira kao konvergenciju ideja koje proizlaze iz alternativnog sigurnosnog promišljanja, klasičnih međunarodnih odnosa, kritičke teorije, istraživanja mira, strateških studija i neorealizma, te ukazuje na to da “najočitija razlika između sigurnosti iz utopijske realističke perspektive i tradicionalnog razmišljanja o sigurnosti leži u holističkom karakteru i nedržavnom pristupu prvoga” (Booth, 1991, str. 317). Emancipaciju Booth suprotstavlja moći i poretku i smatra je esencijalnom za sigurnost: “Pravu (stabilnu) sigurnost ljudi i skupine mogu postići samo ako je ne uskraćuju drugima. ‘Sigurnost’ znači odsutnost prijetnji. Emancipacija je oslobađanje ljudi (kao pojedinaca i grupa) od onih fizičkih i ljudskih ograničenja koja ih sprječavaju da provode ono što bi slobodno odabrali. Rat i prijetnja ratom jedno su od tih ograničenja, zajedno sa siromaštvom, lošim obrazovanjem, političkim ugnjetavanjem i tako dalje. Sigurnost i emancipacija dvije su strane iste medalje. Emancipacija, a ne moć ili poredak, stvara pravu sigurnost. Teoretski, emancipacija je sigurnost” (*ibid.*, str. 319). Dugačak je niz autora čije se pozicije mogu opisati kao kritičke u odnosu na tradicionalne sigurnosne studije, od onih koji su usmjereni prema kritikama dominantno zapadnog razumijevanja sigurnosti i posljedično sigurnosnih studija (Bilgin, 2010; Ayoob, 1983-1984), eurocentričnosti sigurnosnih studija (Barkawi i Laffey, 2006), različitog razumijevanja koncepta ljudske sigurnosti na Zapadu i Istoku (Aziji) (Acharya, 2001) i zanemarivanja rodne perspektive (Kennedy-Pipe, 2010) do onih koji su u odnosu na dominantnu realističku perspektivu unijeli nove načine conceptualizacije sigurnosnih pojava, fenomena i aktera kroz prizmu konstruktivizma (Wendt, 2014).

Vrlo utjecajan “krak” kritičkih pristupa sigurnosti izrastao je 1990-ih iz Kopenhavske škole sigurnosnih studija, koja se razvila među istraživačima Kopenhavskog instituta za istraživanje mira s trojicom najprominentnijih autora Barryjem Buza-

nom, Oleom Wæverom i Jaapom de Wildeom. Njihova knjiga *Security – A New Framework for Analysis* iz 1998. godine dodatno je osnažila utjecaj ranije postavljene Buzanove konceptualizacije sektorske analize te je teoriju sekuritizacije, ukorijenjenu u konstruktivizmu, jasno suprotstavila uskom realističkom poimanju sigurnosti s namjerom da se ponudi “sveobuhvatan novi okvir za sigurnosne studije” (Buzan, Wæver i De Wilde, 1998, str. 1). Sekuritizacija/deseuritizacija je u analizu sigurnosnih pojava, praksi, procesa, prijetnji i aktera unijela kategorije govornog čina, provoditelja sekuritizacije, referentnih objekata sigurnosti, publike, izvanrednih mjera, egzistencijalne prijetnje (*ibid.*; Emmers, 2010) te je postala vrlo utjecajan pristup (Balzacq, 2010, str. 1) zasnovan na intersubjektivnom razumijevanju sigurnosti i na konceptualizaciji sigurnosnih prijetnji.

Teroristički napadi na SAD 11. rujna 2001. godine označili su jednu od prekretnica u razvoju sigurnosnih studija. Tada se u teorijskim raspravama o sigurnosti uočava “određena vrsta regresije prema novoj militarizaciji koncepta” (Fierke prema Burgess, 2010, str. 2) i otvoreno je pitanje je li ta regresija i dalje na djelu s obzirom na trenutno stanje međunarodne sigurnosti i na pomake u međunarodnom poretku koje je uzrokovala ruska agresija na Ukrajinu, koja je započela 2014., a eskalirala 2022. godine – i, posljedično, hoće li to utjecati na sužavanje pojma i koncepta sigurnosti te fokusa sigurnosnih studija, dajući tako za pravo onima koji su i početno bili protiv proširivanja i produbljivanja sigurnosti.

Aktualna dinamika međunarodnih odnosa s brojnim utjecajnim akterima te priroda suvremenih sukoba i složenih postkonfliktnih okruženja ukazuju na potrebu uključivanja sveobuhvatnijih pristupa sigurnosti i izgradnji mira, koji zatim utječu na promjene u *agendi* sigurnosnih studija (Wallensteen, 2007, str. 5). Ipak, još uvijek su žive rasprave između tzv. tradicionalista i ‘novih sigurnosnih studija’ ili zagovornika proširivanja/produbljivanja pojma i koncepta sigurnosti (Smith, 2017, str. 48; Knudsen, 2001; Krause i Williams, 1996; Walt, 1991). Tradicionalisti pritom rad kritički usmjerenih autora nastoje kvalificirati kao nepovezan sa sigurnosnim studijama, zauzimajući stav da tradicionalni pristupi i dalje vrijede te da nisu tako unificirani i uski u svom razumijevanju sigurnosti kako ih vide kritičari, kritizirajući, primjerice, Buzanov i Hansenov (2009) pregled evolucije međunarodnih sigurnosnih studija (Miller, 2010).

Zaključno, tradicionalne sigurnosne studije uglavnom su bile, a djelomice su i dalje izložene kritici zbog uskih definicija mira (pa i sigurnosti) jednostavno kao odsutnosti izravnog nasilja/rata – dok, naprotiv, šire koncepcije sigurnosti, uključujući perspektivu ljudske sigurnosti, kao i mirovne studije doživljavaju “negativni mir” samo kao nužan preduvjet za ostale kategorije koje miru (i sigurnosti) kao pozitivnoj kategoriji daju puno značenje. Pitanja znanstvene objektivnosti/nepripranosti i odvojenosti od zapadnog načina razmišljanja i perspektive predstavljala su dodatno

opterećenje sigurnosnim studijama s obzirom na činjenicu da su se počele razvijati u SAD-u – jednom od polova bipolarnog svijeta (Walt, 1991; Bilgin, 2010).

Ako razmišljamo u okvirima Buzanovih razina analize (Buzan, Wæver i De Wilde, 1998) te percipiramo države i pojedince kao referentne objekte sigurnosti, možemo uočiti da su sigurnosne studije zaista dugo bile pretežito koncentrirane na državu kao razinu analize i referentni objekt čija je sigurnost bila vitalni interes, a da tek u kasnijim fazama dolazi do emancipacije ideje o ljudskoj sigurnosti i do uzimanja pojedinca kao referentnog objekta i razine analize. U tom pogledu možemo razlikovati državocentrične i humanocentrične perspektive i konceptualizacije sigurnosti, koje su vidljive u različitim politikama nacionalne sigurnosti.

Iako su neki analitičari predviđali da će završetkom Hladnog rata doći do smanjenja interesa za sigurnosne studije, teorijski razvoj i njegove praktične implikacije, a i znanstvena produkcija pokazuju suprotno. Niz je vrlo uglednih časopisa na Zapadu koji su zaslužni za institucionalizaciju međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, među kojima se ističu *International Relations*, *International Affairs*, *International Studies*, *European Journal of International Relations*, *Foreign Affairs*, *European Journal of Security Studies*, *Security Studies*, *International Security*, *Security Dialogue*, ali popis je mnogo dulji.

Konačno, u kakvom su danas odnosu međunarodni odnosi i sigurnosne studije, odnosno radi li se u slučaju potonjih o disciplini ili o poddisciplini? Pregledom literature moguće je uočiti različite stavove autora o tom pitanju, ali i nekonzistentnost u označavanju sigurnosnih studija zasebnom znanstvenom disciplinom ili pak poddisciplinom međunarodnih odnosa u istom izvoru. Primjerice, u uvodnom poglavlju knjige Jarvisa i Hollanda *Security: A critical introduction* označavaju se kao poddisciplina (Jarvis i Holland, 2015, str. 22), dok se u nastavku knjige na različitim mjestima označavaju i kao disciplina. Možda najjasniji stav izražen je u prvim dvjema rečenicama uvodnog poglavlja uredničke knjige Alana Collinsa *Suvremene sigurnosne studije*: “Dobrodošli u sigurnosne studije: poddisciplinu međunarodnih odnosa. Proučavanje sigurnosti je ono što se nalazi u srži međunarodnih odnosa” (Collins, 2010, str. 16). S druge strane Malik, opisujući njihove korijene, govori o nastajućoj disciplini (2015, str. 5). Williams pak smatra da je nova disciplina već etablirana: “S današnje točke gledišta postoji nekoliko problema s nastavkom razmišljanja o sigurnosnim studijama kao o podpolju međunarodnih odnosa – čak i znatno proširenom. (...) Ukratko, iako sigurnosne studije imaju korijene u disciplini međunarodnih odnosa, današnji svijet postavlja izazove koji će od studenata zahtijevati da se bave temama i izvorima znanja koje su prema tradicionalnom gledištu daleko izvan okvira međunarodnih odnosa. Prema tome, beskorisno je razmišljati o sigurnosnim studijama samo kao o podpolju međunarodnih odnosa” (Williams, 2008, str. 4-5). Ta rasprava daleko je od završetka.

Ipak, postoji konsenzus oko zajedničkih korijena te isprepletenosti međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, a priklanjamo se mišljenju da (s obzirom na predmet proučavanja, koncepte, metode i teorije) nije potrebno ni korisno raditi oštre linije podjele na dvije zasebne discipline, što uostalom pokazuje i institucionalizacija međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti, koja će biti prikazana u sljedećim poglavljima. Takav stav na liniji je Snyderove argumentacije; referirajući pritom na Buzana i Sheehana, on kaže da se “može činiti logičnim razlikovati sigurnosne studije kao potpodručje<sup>10</sup> međunarodnih odnosa (...) Međutim, problem je u tome što se mnogi važni elementi sigurnosnih studija ne mogu odvojiti od političkih, ekonomskih ili društvenih elemenata međunarodnog sustava. Ne mogu se jednostavno proučavati vojne implikacije rata bez razumijevanja korijena suparništva između aktera, poput razmatranja moći, statusa, ideologije i bogatstva (Buzan, 1987, str. 4). Michael Sheehan (2005, str. 1) tvrdi da je ‘sigurnost’ u samoj srži međunarodnih odnosa i da je upravo središnji značaj sigurnosnih pitanja doveo do stvaranja discipline međunarodnih odnosa i omogućio razlikovanje međunarodnih odnosa od drugih srodnih disciplina kao što su političke znanosti, povijest, ekonomija i tako dalje” (Snyder, 2012, str. 2-3).

## **2. Komparativni prikaz studija međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija**

Razvoj međunarodnih odnosa, kao ambijenta u okviru kojeg su se javili začeci sigurnosnih studija u Hrvatskoj, neodvojivo je povezan sa širim poljem politologije i Fakultetom političkih znanosti, odnosno njegovom znanstvenom i nastavnom djelatnošću. Uzimajući u obzir niz specifičnosti koje proizlaze iz različitih tradicija i društveno-političkih konteksta, i u svijetu je poprilično uobičajeno da se političke znanosti i međunarodni odnosi (koji često inkorporiraju sadržaje sigurnosnih studija) studiraju i izučavaju unutar istih znanstveno-obrazovnih institucija, te ih se označava kao “komplementarne i međusobno povezane discipline” koje su usmjerene na izučavanje moći i politike u različitim kontekstima (Victoria University of Wellington, 2014, str. 1), što na neki način implicira da su bliske, ali ipak odvojene. Njihovi programi uključuju sadržaje discipline koji se mogu iščitati i iz izvedbenih planova na Fakultetu političkih znanosti, kao što su međunarodni odnosi, vanjska politika, sigurnost, diplomacija, geopolitika, migracije, sukobi i sl. Pregledom programa nekih inozemnih visokoobrazovnih institucija, kod jednih se može uočiti tendencija jasnog razlikovanja programa političkih znanosti i međunarodnih odnosa (Norwich University, 2018), a kod drugih su međunarodni odnosi (i sigurnosne studije), slično kao u Hrvatskoj, dio ili, uvjetno rečeno, podpolje političkih

<sup>10</sup> Koristi se izraz *sub-field*.

znanosti.<sup>11</sup> Primjerice, na Sveučilištu u Amsterdamu izvodi se diplomski studij Međunarodni odnosi (Politička znanost),<sup>12</sup> koji obuhvaća širok popis tema i regija koje pokrivaju kolegiji koji se odnose na mir i sigurnost, međunarodnu političku ekonomiju, ljudska prava, migracije, globalna ekološka pitanja itd., a po njegovom završetku stječe se akademski naziv “magistar političkih znanosti” (University of Amsterdam, 2022). Na Sveučilištu u Birminghamu izvodi se pak preddiplomski studij Politika i međunarodni odnosi, u čijem se opisu navodi da spaja dva glavna polja te se posebno elaborira na što se svako polje fokusira (University of Birmingham, 2022). Obavezni predmeti uključuju, među ostalim, kolegije kao što su Uvod u političku teoriju, Razumijevanje politike, Rasprave o svjetskoj politici, Razumijevanje međunarodnih odnosa, Teorija međunarodnih odnosa i Komparativna politika, dok se među izbornima mogu pohađati Diplomatska povijest, Globalno upravljanje, Međunarodna politička ekonomija, Međunarodna sigurnost, Sukob i mir: teorija i praksa, Globalna sigurnost i niz drugih. U opisima programa vrlo je često zastupljen opis znanja i vještina koje se stječu, element zapošljivosti nakon završenog studija, profil zanimanja,<sup>13</sup> ali i raspon primanja na godišnjoj razini. Ovaj kratak i, naravno, ni približno iscrpan komparativni prikaz služi kao ilustracija sličnosti programâ studija koji uključuju sadržaje međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti, barem u proteklih 30-ak godina, s programima na nekim inozemnim fakultetima i sveučilištima. Može se uočiti i niz kolegija istog ili sličnog naziva. To nam daje za pravo pretpostaviti da je takav razvoj bio logičan i da mu je posljedica ugradnja te discipline u svoj prepoznatljiv identitet.

<sup>11</sup> Odsjek za političku znanost Sveučilišta Wisconsin-Madison, primjerice, navodi da okuplja podpolja američke politike, političke teorije i filozofije, međunarodnih odnosa i političke metodologije. Nazivi kolegija u nastavnom planu za proljeće 2022. ukazuju na niz sličnosti s preddiplomskim studijem politologije na Fakultetu političkih znanosti, npr. Uvod u komparativnu politiku, Uvod u međunarodne odnose, Uvod u političku teoriju, Metode istraživanja u političkoj znanosti, Uvod u javne politike, Teorije međunarodne sigurnosti, Analiza međunarodnih odnosa, Rješavanje sukoba, Rod i međunarodni odnosi itd. (University of Wisconsin-Madison, 2022).

<sup>12</sup> Uz njega se nude i diplomski studiji Komparativna politika, Europska politika i vanjski odnosi, Politička ekonomija, Politička teorija te Javna politika i upravljanje, što u velikoj mjeri korespondira s politološkim odsjecima na Fakultetu političkih znanosti, a akademski naziv koji stječu diplomirani studenti jest “magistar političkih znanosti”. Postoje i diplomski studiji Rješavanje sukoba i upravljanje te Međunarodna trgovina i investicijsko pravo, ali oni po završetku ne rezultiraju akademskim nazivom “magistar političkih znanosti”.

<sup>13</sup> Primjerice, među informacijama o preddiplomskom studiju Međunarodnih odnosa i političke znanosti australskog Sveučilišta Flinders iz Adelaidea navodi se kako su njihovi završeni studenti zaposleni u međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama, diplomaciji, vanjskim poslovima, poslovima koji se odnose na analizu društva, novinarstvu, istraživanju, upravljanju, u parlamentarnom sektoru, obrani, obavještajnoj djelatnosti, medijima i sl. (Flinders University, 2022).

U dvjema Hrvatskoj susjednim državama, Sloveniji i Srbiji, također postoji institucionalizirano obrazovanje u području međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija. Kako je ono organizirano? U Sloveniji je Fakultet društvenih znanosti u Ljubljani vodeća znanstveno-istraživačka institucija u polju politologije te u grani međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija.<sup>14</sup> Na njemu postoje četiri odjela koji se dijele na katedre, a izvan odjela djeluje Katedra za strane jezike. Jedan od četiriju odjela jest Odjel za politologiju, koji se dalje dijeli na četiri katedre: Katedra za teorijsko-analitičku politologiju, Katedra za analizu politika i javnu upravu, Katedra za međunarodne odnose i Katedra za obrambene znanosti (Fakulteta za društvene vede, 2022a). Svaki odjel ima i istraživačke centre, koji u pravilu korespondiraju s podjelom na katedre.<sup>15</sup> Studiji međunarodnih odnosa i obrambenih znanosti slijede tu podjelu i zasnovani su na trogodišnjim preddiplomskim i dvogodišnjim diplomskim studijima te na doktorskim studijima. Preddiplomski studij međunarodnih odnosa na drugoj i trećoj godini sadrži i predmete iz područja sigurnosnih studija – Polemologija i Politika prava oružanih sukoba, a među izbornim je predmetima Sigurnost u međunarodnim odnosima. Završeni studenti te razine stječu akademski naziv “prvostupnik međunarodnih odnosa”. Na diplomskoj razini u okviru te katedre postoje dva studija: Međunarodni odnosi, koji ima dva modula – Diplomacija i Međunarodna politika (u okviru potonjega izvodi se kolegij Međunarodno upravljanje sukobima, a završetkom obaju modula stječe se naziv “magistar međunarodnih odnosa”) i Europske studije, koji također ima dva modula – Izazovi europskog društva i Globalni izazovi Europe (u okviru potonjega izvode se kolegiji Sigurnost u Jugoistočnoj Europi te Sigurnosna i obrambena politika EU-a, a oba modula rezultiraju akademskim nazivom “magistar europskih studija”). U okviru te katedre izvode se i četiri doktorska programa: Diplomacija, Europske studije, Razvojne studije i Međunarodni odnosi, a u okviru potonjega se kao sadržaj ističe Znanost o međunarodnim odnosima i njihovim poddisciplinama (posebice međunarodna sigurnost, međunarodna politička ekonomija, vanjska politika, sociologija međunarodnih odnosa, međunarodne organizacije i institucije itd.). Ovaj sadržaj ističemo zbog prethodne rasprave o pozicioniranju sigurnosnih studija u odnosu na međunarodne odnose. Konačno, u okviru Katedre za obrambene znanosti na preddiplomskoj razini izvodi se studij Obrambene studije, koji je postavljen interdisciplinarno, te stoga uključuje predmete kao što su Uvod u sociologiju, Temelji komunikologije, Vojna povijest, Uvod u metode istraživanja u društvenim znanostima, Temelji Europske unije, Međunarodni odnosi, Sociologija i politologija vojske, uz predmete koji nazivom jasno odražavaju inklinaciju k

<sup>14</sup> U ovom se tekstu ne istražuju niti analiziraju programi koji možda postoje na drugim javnim i privatnim visokoobrazovnim institucijama u Sloveniji.

<sup>15</sup> U okviru Odjela za politologiju djeluju Centar za političku teoriju, Centar za politološka istraživanja, Centar za međunarodne odnose, Centar za proučavanje upravno-političkih procesa i institucija te Centar za obrambena istraživanja.

(širim) sigurnosnim studijama u odnosu na uže obrambene studije.<sup>16</sup> Po završetku tog stupnja stječe se akademski naziv: “diplomirani obramboslovec” ili “prvostupnik obrambenih studija”. Studij obrambenih i sigurnosnih studija na diplomskoj razini pak sadrži dvadeset i šest kolegija iz područja sigurnosnih i obrambenih studija, ali i šire, od Obrambene ekonomike preko Kibernetičke sigurnosti do Mirovnih studija i Geopolitike (za više detalja vidjeti Fakulteta za družbene vede, 2022b). Konačno, na doktorskoj razini postoje tri studija: Obrambene studije, Sigurnosne studije i Studije vojne sociologije. Sadržaji iz područja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija predaju se i u okviru studija politologije koji je organiziran na Katedri za teorijsko-analitičku politologiju i Katedri za analizu politika i javnu upravu.<sup>17</sup> Ovakav plošan pregled, bez detaljnog proučavanja nastavnih planova i silabija te njihova razvoja kroz vrijeme, ukazuje na mnogo jasniju emancipaciju ne samo međunarodnih odnosa nego i, zasebno, sigurnosnih studija na Fakultetu društvenih znanosti u Ljubljani u odnosu na Fakultet političkih znanosti, što je, osim u programima, jasno vidljivo i u nazivima stečenih akademskih stupnjeva.

Fakultet političkih nauka u Beogradu je pak jedna od temeljnih institucija na kojoj se odvija znanstveno-istraživački i nastavni rad u području politologije, međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija. Pored toga, u okviru beogradskog sveučilišta djeluje i Fakultet bezbednosti (sigurnosti), kojem su sigurnosne studije primarno znanstveno područje. Na preddiplomskoj razini Fakulteta političkih nauka djeluju zasebni četverogodišnji studiji politologije i međunarodnih odnosa (međunarodne politike). Studij politologije inkorporira i sadržaje iz područja međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na predmetima kao što su Povijest vanjske politike Srbije, Uvod u studije sigurnosti, Međunarodni odnosi i Osnove teorije vanjske politike. Po završetku studija stječe se akademski naziv “diplomirani politolog”. Četverogodišnji studij međunarodne politike ima dva modula – Međunarodna politika i Europske studije – i u tom se obliku provodi od 2015. godine, a prethodno akreditirani program je onaj iz 2009. godine (Fakultet političkih nauka, 2022a). Prvih šest semestara čine osnovu studija, a pregledom kolegija može se uočiti da se sadržaj dvaju programa

<sup>16</sup> Primjerice, Obrambeni i sigurnosni sustavi, Obavještajna djelatnost, Obrambeno upravljanje, Sigurnost u međunarodnim odnosima, Obrambena i vojna tehnologija itd.

<sup>17</sup> Na preddiplomskom studiju Politologija – studije politike i države na prvoj godini izvodi se predmet Međunarodni odnosi, a na trećoj godini Polemologija, te se po završetku studija stječe akademski naziv “diplomirani politolog”. Na diplomskom studiju Politologija – politička teorija, globalizacijske i strateške studije te modulu Globalizacijske i strateške studije na drugoj godini izvodi se predmet Sigurnosne studije i sigurnosna politika, a po završetku studija stječe se akademski naziv “magistar politologije”. Predmeti Međunarodni odnosi i Polemologija izvode se i na trećoj godini studija Javne politike i uprave, nakon kojeg se stječe akademski naziv “diplomirani politolog”, dok se na diplomskom studiju Komparativne javne politike i uprava na drugoj godini izvodi predmet Sigurnosne studije i sigurnosna politika.



u velikoj mjeri preklapa, s predmetima kao što su Analiza sukoba, Sigurnost Srbije, Suvremena diplomacija, Vanjska politika Srbije, Zajednička vanjska i sigurnosna politika Europske unije itd. na modulu Međunarodna politika te s nekim od predmeta na modulu Europske integracije (*ibid.*). Po završetku studija stječe se titula “diplomirani politolog za međunarodne poslove” te je i u tom pogledu uočljivo kako su se, kao i u Sloveniji, međunarodni odnosi i, posredno, sigurnosne studije u većoj mjeri nego u hrvatskom slučaju institucionalizirali u obliku posebnih studija i akademskog nazivlja. Na diplomskoj razini Fakultet političkih nauka nudi 25 studijskih programa od kojih je osam u području međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija: Diplomski studij mir, sigurnost i razvoj, koji se izvodi na engleskom jeziku,<sup>18</sup> te niz modula koji djeluju kao zasebni studijski programi u području međunarodnih studija – Globalne i strateške studije, Studije suvremenog Balkana, Europske studije, Međunarodna politika, Međunarodno humanitarno pravo i pravo ljudskih prava te Studije SAD-a. Jedan je od modula u okviru međunarodnih studija i Međunarodna sigurnost, koji je akreditiran 2015. godine i nudi niz kolegija kao što su Reforma sigurnosnog sektora, Sekuritizacija i desekuritizacija, Suvremene teorije sigurnosti, Rod i međunarodna sigurnost, Teorije i tipologije sukoba, Politička regulacija etničkih odnosa i sukoba, Euroatlantska sigurnost itd. Na beogradskim političkim naukama izvode se i četiri doktorska programa, među ostalim doktorski studij politologije<sup>19</sup> te doktorski studij međunarodnih i europskih studija, koji se “sastoji od dva izborna područja: Međunarodna politika (koja obuhvaća i kurseve o globalnim odnosima, međunarodnom pravu, međunarodnoj sigurnosti i studijama mira) i Europske studije” (Fakultet političkih nauka, 2022b). U organizacijskom smislu na Fakultetu postoje četiri odjeljenja (odsjeka), među kojima su Politološko odjeljenje i Odjeljenje za međunarodne studije, a među devetnaest znanstveno-istraživačkih centara djeluju i Centar za europske i međunarodno-pravne studije, Centar za međunarodnu sigurnost te niz centara koji se fokusiraju na pojedine države ili svjetske regije.

Druga važna institucija na beogradskom sveučilištu je Fakultet bezbednosti, odnosno Fakultet sigurnosti, koji pod tim imenom djeluje od 2006. godine, a korijene vuče iz sredine 1970-ih i Instituta, odnosno Odsjeka za narodnu obranu Prirodno-matematičkog fakulteta, koji se 1978. godine izdvojio i postao samostalni Fakultet narodne obrane, da bi početkom devedesetih još dvaput promijenio ime: najprije u Fakultet obrane i zaštite, zatim u Fakultet civilne zaštite (Fakultet bezbednosti, 2022a). Fakultet je podijeljen na šest katedri,<sup>20</sup> od kojih je svaka nadležna

<sup>18</sup> *MA in peace, security and development.*

<sup>19</sup> U drugom semestru se među predmetima teorijsko-istraživačkog bloka nudi i izborni predmet Koncepti i metode u međunarodnim i europskim studijama.

<sup>20</sup> Katedra društveno-humanističkih znanosti, Katedra sigurnosnih studija, Katedra strateških i obrambenih studija, Katedra studija upravljanja u izvanrednim situacijama i za ekološku sigurnost, Katedra studija menadžmenta ljudskih i socijalnih resursa te Katedra studija kriminaliteta.

za kolegije koji se izvode na svim razinama studija. Kolegiji u nadležnosti Katedre društveno-humanističkih znanosti su, među ostalim, Međunarodni odnosi, Pravne osnove sigurnosti, Suvremene teorije države i sigurnost te Metodologija istraživanja sigurnosnih pojava, ali i predmeti poput Sociologije, dok se u okviru drugih katedri izvodi još niz kolegija u rasponu od Osnova geopolitike i Diplomacije i obrane do Mirovnih misija i rješavanja sukoba.<sup>21</sup> Na preddiplomskoj razini izvodi se četverogodišnji Studij sigurnosnih studija s jezgrom obaveznih kolegija na svakoj godini te izbornim kolegijima koji su objedinjeni u četiri grupe: Nacionalna sigurnost, Korporativna sigurnost, Izvanredne situacije i ekološka sigurnost te Strateška sigurnost. Prema Pravilniku o studiranju na osnovnim akademskim studijima na Fakultetu sigurnosti, taj studijski program pripada znanstvenom području sigurnosnih studija u okviru znanstvenog polja društveno-humanističkih znanosti (Fakultet bezbednosti, 2022c), a po završetku studija stječe se akademski naziv “diplomirani menadžer sigurnosti”. Na diplomskoj razini izvode se dva studija: Studij sigurnosnih studija te Studij upravljanja rizicima od elementarnih i drugih nepogoda, a na doktorskoj razini Studij sigurnosnih studija, kojim se stječe titula “doktor znanosti – sigurnosne studije”.<sup>22</sup>

Klasifikacija znanstvenih područja, polja i grana u Srbiji definirana je Pravilnikom o znanstvenim, umjetničkim, odnosno stručnim područjima u okviru obrazovno-znanstvenih, odnosno obrazovno-umjetničkih polja, koji je donesen 2017. i nadopunjen 2020. godine (*Službeni glasnik*, 2022). Tako se u društveno-humanističkom polju u znanstvena, odnosno stručna područja, među ostalim, ubrajaju: političke znanosti, kriminalističke znanosti, a od 2020. godine i vojne te sigurnosne znanosti (članak 4). Za razliku od hrvatskog Pravilnika (*Narodne novine*, 2016), u kojem je politologija polje unutar znanstvenog područja društvenih znanosti, a međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost grana politologije, ondje unutar područja nisu definirane grane. U području društvenih znanosti u Hrvatskoj postoji i polje sigurnosnih i obrambenih znanosti.<sup>23</sup>

U sljedećem poglavlju analizira se institucionalizacija discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na temelju nastavnih programa u proteklih tridesetak godina (s kratkim osvrtom na ranija razdoblja).

<sup>21</sup> Radi ograničavanja opsega teksta ne upuštamo se u iscrpno navođenje svih kolegija; za cjelovit prikaz vidjeti Fakultet bezbednosti (2022b).

<sup>22</sup> Sve informacije o studijskim programima svih razina vidjeti u Fakultet bezbednosti (2022d).

<sup>23</sup> U zvanje znanstvenog suradnika u tom području izabrano je dvoje članova Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije: prof. dr. sc. Siniša Tatalović i prof. dr. sc. Lidija Kos-Stanišić.

### 3. Institucionalizacija discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti

Da bi se moglo dati odgovor na polazno pitanje o institucionalizaciji discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti, treba prije svega definirati institucionalizaciju, koja ima mnogo različitih značenja i pojavnosti, ponekad i kontradiktornih. Na općoj razini termin je to koji označava proces lociranja osobe, društvene grupe ili akademskog predmeta u okviru institucionalnog konteksta. Ako je riječ o akademskoj disciplini, institucionalizacija podrazumijeva osnivanje odsjeka ili ustrojstvenih jedinica koji provode istraživanja u danom području i podučavaju studente. Time se samoj disciplini daje osjećaj priznanja i izdizanja iz amaterskog statusa. Istovremeno se na akademsku zajednicu može primijeniti i definicija institucionalizacije kao iniciranja procesa koji s vremenom postaju standardni, što je obilježje koraka koji se poduzimaju kod osnivanja novih akademskih jedinica, bilo da je riječ o fakultetima, studentskim programima ili odsjecima (Harvey, 2012-2022).

Istraživanje institucionalizacije znanstvene discipline podrazumijeva promatranje njene manifestacije u istraživačkim i nastavničkim profilima. Unatoč različitim pristupima institucionalizaciji, zajedničko obilježje očituje se u postojanju formalne strukture koja se održava kroz vrijeme – odnosno opstaje – dok pojedinci dolaze i odlaze. Tumačenje je to koje sugerira kako je za institucionalizaciju iznimno važno stvaranje strukturalnog okvira, a unatoč tome što je svaki pojedinac ugradio dio svoje ekspertize u razvoj takvog okvira, struktura se mora održati i biti jasno definirana kako bi funkcionirala te nastavila s razvojem i nakon odlaska pojedinca, koliko god važan bio njegov osobni doprinos. Same strukture stvaraju veću pravilnost u ljudskom ponašanju, što posljedično omogućava predvidljivost društvenih znanosti. U ovom slučaju riječ je o disciplini međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, koja je uspostavljanjem određenih institucionalnih pravila, autonomije, identiteta i reprodukcije omogućila svoj daljnji razvoj i nakon odlaska utemeljitelja discipline (Peters, 1999, str. 5-6).

Da bi se moglo govoriti o institucionalizaciji znanstvene discipline, treba ponuditi i odgovor na pitanje kako se ona može prepoznati i koje parametre valja uzeti u obzir prilikom njene gradacije, odnosno može li se uopće kvantificirati sam proces institucionalizacije. Bleiklie i Michelsen (2018, str. 8) ukazuju na četiri parametra kojima se vrednuje institucionalizacija određene discipline: a) stanje discipline na nacionalnoj razini i u odnosu s međunarodnom zajednicom; b) akademske institucije u kojima djeluju akteri u disciplini; c) vanjska uloga akademskog osoblja i d) karakteristike tržišta rada. Kod analize prvog parametra treba uzeti u obzir način organizacije aktera, njihovu publicističku aktivnost, članstvo u međunarodnim udruinama te sudjelovanje na nacionalnim i međunarodnim skupovima (*ibid.*, str. 10).

Unatoč određenoj standardizaciji, akademske institucije različito su organizirane – primjerice, neke stavljaju veći naglasak na istraživanje, druge na podučavanje. Zatim, razlikuju se i njihove ustrojstvene jedinice – kod nekih je riječ o podjeli na odsjeke, dok postoje i akademske institucije u okviru kojih djeluju posebne profesionalne škole namijenjene izučavanju sadržaja određene discipline. Razlika je primjetna i kod organizacije istraživačkog procesa – na nekim institucijama naglasak je na individualnom pristupu određenom istraživačkom problemu, a druge okupljaju multidisciplinarnе istraživačke timove koji provode istraživanja u okviru projekata financiranih iz raznih vanjskih izvora (*ibid.*, str. 11). Kao treći parametar uzima se doprinos akademskog osoblja društvu, odnosno njihov društveni utjecaj, medijska vidljivost i sudjelovanje u kreiranju politika (*ibid.*, str. 13). Na kraju, prema Bleiklie i Michelsen, za gradaciju institucionalizacije znanstvene discipline od velike je važnosti stanje na tržištu rada, koje reflektira profil zapošljavanja u disciplini, odnosno radna mjesta koja diplomanti zauzimaju u javnim službama, diplomaciji, politici te obrazovnim i znanstvenim institucijama, njihova mobilnost i razina prihoda (*ibid.*, str. 15).

Nastojeći pronaći odgovor na pitanje o mogućnosti procjene stupnja institucionalizacije znanstvene discipline, konzultirale smo nekolicinu autora. Primjerice, Samuel Huntington (1965) ističe da postoje četiri varijable na osnovi kojih možemo procijeniti razinu institucionalizacije: autonomija, prilagodljivost, kompleksnost i koherentnost. Autonomija se odnosi na sposobnost institucije da donosi i implementira svoje odluke, prilagodljivost podrazumijeva adaptiranje na promjene u okolini i mijenjanje okoline, kompleksnost je sposobnost institucije da izgradi unutarnje strukture kako bi se nosila s okolinom, a koherentnost je umijeće institucije da se nosi sa svojim opterećenjem i razvija procedure kojima će se izvršavati zadaci (Peters, 1999, str. 8). Stupanj institucionalizacije mjeri se uvažavanjem svih spomenutih kriterija, koje ćemo i mi djelomično obraditi u pregledu institucionalizacije discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na Fakultetu političkih znanosti. Riječ je o standardima institucionalizacije koji se ne mogu zanemariti kada se prati razvoj discipline u različitim povijesnim okolnostima s obzirom na podražaje iz okoline, izloženost reformskim procesima i neizbježnu modernizaciju. Uz aktivnu prisutnost Huntingtonovih varijabli institucionalizacije, u analizi preuzimamo tri od pet kriterija (uz reprodukciju i legitimnost) koje je, razmatrajući institucionalizaciju političke znanosti, ponudila Ilonszki (2022, str. 34), a to su: stabilnost, identitet i autonomija. Dok je Huntington mišljenja da je kompliciranija organizacija ujedno i institucionaliziranija, Ilonszki drži da to nije primjenjivo na političke znanosti. Naime, mišljenja je da s većom fragmentiranošću i s većim brojem disciplina postaje upitnija njena originalna stabilnost (*ibid.*, str. 30).

Prema Ilonszki (*ibid.*, str. 34), indikatori stabilnosti su trajnost, adaptacija i pohađanje institucije, a moguća mjerila godište institucije, broj studenata, broj odsje-

ka i frekventnost strukturalnih reformi; indikatori identiteta su razlikovanje, kolektivna akcija i vidljivost, a moguća mjerila različitost od drugih disciplina, posebne institucije, programi, udruge, medijska prisutnost te sudjelovanje na nacionalnim i međunarodnim konferencijama; indikatori autonomije odnose se na neovisnost u odlučivanju, evaluaciju i financiranje, a mjerila su vezana uz zapošljavanje i promociju, uspostavljanje poddisciplina, standardiziranu evaluaciju i transparentne izvore (*ibid.*).

U ovom pregledu institucionalizacije discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija odlučile smo se za korištenje kriterija stabilnosti/prilagodljivosti, identiteta i autonomije. Iako uvažavamo značaj reprodukcije i legitimnosti za razvoj te institucionalizaciju znanstvene discipline, ostavljamo te teme za neku drugu analizu. Treba međutim naglasiti kako je Luša (2014) djelomično obradila kriterij reprodukcije pišući o razvoju discipline međunarodnih odnosa u časopisu *Politička misao* od 1964. do 1987. U pregledu je zaključila da je “unatoč početnim nepodudarnostima znanstvenog pristupa proučavanju međunarodnih odnosa te zacrtanih ciljeva i zahtjeva bivše države, disciplina s godinama postajala sve razgranatija, a broj i kvaliteta stručnih tekstova, organizacija međunarodnih skupova te cjelokupno izdavaštvo vezano uz međunarodne odnose omogućili su redovito praćenje i istraživanje pojava iz međunarodnog života” (*ibid.*, str. 60). U spomenutom pregledu se analizom članaka objavljenih u časopisu *Politička misao* ujedno nastojalo (1) ponuditi detaljno shvaćanje povijesti discipline kombiniranjem konceptualnog i kontekstualnog pristupa; (2) pozicionirati radove u okviru triju velikih teorijskih debata međunarodnih odnosa i (3) tematski kategorizirati radove i smjestiti ih u tadašnje akademsko okruženje (*ibid.*). Upravo zbog toga u ovom pregledu stavljamo naglasak na razvoj sigurnosnih studija te konzultiramo tri od pet kriterija institucionalizacije discipline (prema Ilonszki, 2022): stabilnost, identitet i autonomiju.

Prvi korišteni kriterij je stabilnost, koju Ilonszki (*ibid.*, str. 35) smatra ključnom za funkcioniranje discipline. Riječ je o okviru koji omogućava sigurnost uključenih aktera te mogućnost napredovanja i adaptacije u slučaju potrebe. Nedostatak stabilnosti tako može dovesti u pitanje cijeli proces institucionalizacije discipline. Ovdje treba postaviti pitanje može li se stabilnost mjeriti, odnosno koji su njeni pokazatelji. Ilonszki upućuje na nekoliko mjerila kojima se može provjeravati stabilnost discipline, primjerice trajnost njenih institucija, strukturalne reforme ili fluktuacija studenata, koje ne predstavljaju nezavisne varijable (*ibid.*). To podrazumijeva da su ovisne o drugim faktorima, primjerice broj studenata nije samo pitanje demografije, već može ovisiti o iznosima školarine kao i prednostima te nedostacima drugih disciplina. Samo utvrđivanje pravog razloga promjene broja studenata važno je za shvaćanje procesa institucionalizacije (*ibid.*, str. 36). Boban i Stanojević (2022, str. 97) kao mjerila stabilnosti navode broj institucija i studenata te strukturalne reforme i pritom ističu kako “prolifracija novih institucija može dovesti institucionalizaciju

discipline u opasnost”. Prvo mjerilo stabilnosti koje analiziramo jest trajnost institucije, u ovom slučaju pratimo razvoj političkih znanosti, s fokusom na međunarodne odnose i sigurnosne studije, na Fakultetu političkih znanosti u kompleksnom kontekstu samoupravljačkog socijalizma, demokratske tranzicije i reformskih procesa koji su ih pratili. Za sveobuhvatni pristup, posebice u formativnom dijelu institucionalizacije, odlučile smo se zbog nemogućnosti potpunog izdvajanja discipline iz cijelog procesa razvoja političkih znanosti na Fakultetu.

U 20. stoljeću političke znanosti postaju dio moderne visokoškolske nastave i samostalno područje studija. Odras je to “demokratske rekonstrukcije liberalne države” (Knežević i Ravlić, 2002, str. 11). Prvi tok politologije odnosi se na filozofiju politike, odnosno na proučavanje biti političke zajednice i političkih institucija, a drugi tok počinje u 18. stoljeću s razvojem državopravnog nauka iz kojeg su proizašle dvije temeljne politološke discipline: politički sustav i međunarodni odnosi. Treći tok odnosi se na razvoj sociologije u 19. stoljeću i “istraživanje politike kao odnosa socijalne strukture i političkih formi” (*ibid.*, str. 12). Knežević i Ravlić (*ibid.*) smatraju kako se i razvoj politologije u Hrvatskoj može uklopiti u tri spomenuta toka, uz snažnu naglašenost pravno-normativne komponente.

U bivšoj Jugoslaviji politička znanost bila je isprepletena s ciljevima i interesima tadašnjeg političkog režima (Boban i Stanojević, 2022, str. 90). Nakon razlaza sa Sovjetskim Savezom 1948. godine Jugoslavija je nastavila sa svojom verzijom samoupravljačkog socijalizma (Prpić, 2002b, str. 58). Prve visoke škole političkih znanosti osnovane su u glavnim gradovima triju jugoslavenskih republika početkom 1960-ih, da bi se poslije preoblikovale u fakultete političkih znanosti, osim onoga u Zagrebu, koji je od osnivanja nosio naziv fakultet, kao prvi takav u Jugoslaviji, ako ne i u cijelom komunističkom svijetu (Boban i Stanojević, 2022, str. 91).

U slučaju Hrvatske proces liberalizacije i demokratizacije 1950-ih dovodi do razvoja znanstvenog studija politike osnivanjem Fakulteta političkih znanosti 1962. godine. Knežević i Ravlić (2002, str. 13) razvoj hrvatske politologije od 1962. do 2002. godine dijele na tri razdoblja: formativno (1962.-1974.), razdoblje razvoja empirijske politologije (1975.-1989.) i razdoblje rekonstrukcije i afirmacije politologije (1990.-2002.). Razvoj politologije kao znanstvene i nastavne discipline započinje osnivanjem Fakulteta političkih znanosti,<sup>24</sup> 1963. osnovan je Odjel za politička istraživanja, 1964. počinje izlaziti časopis *Politička misao*, 1966. osnovano je Politološko društvo Hrvatske, 1970. pokrenuta je biblioteka *Politička misao*, 1971. formiran je Institut za političke znanosti, a 1971./1972. pokrenut je Studij novinarstva. Time je započeo proces institucionalizacije političkih znanosti u Hrvatskoj,

<sup>24</sup> Sabor Narodne republike Hrvatske donio je 23. veljače 1962. godine na dvadeset i trećoj sjednici Republičkog vijeća odluku o osnivanju Fakulteta političkih nauka u Zagrebu (Pažanin, 1972, str. 285).

koji će rezultirati posebnim profiliranjem discipline međunarodni odnosi i sigurnosne studije (*ibid.*).

Fiamengo (1966, str. 3) je osnivanje Fakulteta doveo u vezu s “transformacijom socijalističke jugoslavenske zajednice iz etatiističko-birokratske varijante socijalizma u samoupravljački socijalizam, koji traži nove profile stručnjaka iz područja društvenih nauka i prakse”. Pažanin (1972, str. 286) potvrđuje takvu misiju “zadovoljavanja društvenih potreba, koje proizlaze iz procesa demokratizacije političkog života i razvijanja samoupravljačkog socijalizma” te razvoja posebne političke znanosti na čijoj osnovi će se izgraditi i poseban politološki studij (*ibid.*). Naime, do osnivanja FPZG-a nije postojao nijedan takav fakultet ili smjer politološkog studija, kao što se ni unutar društvenih znanosti nije razvijala politička znanost, ne samo u Jugoslaviji već ni u drugim socijalističkim zemljama.

U prvoj fazi razvijaju se poglavito teorijske politološke discipline, pri čemu se politologija veže uz filozofiju, dok sa sociologijom veza postaje značajnija u drugom formativnom periodu. To se odrazilo na slabljenje utjecaja prava, s kojim je razvoj politologije bio usko povezan, ali njegov je utjecaj, prema Kneževiću i Ravliću (2002, str. 24), ostao jak, posebice u studijama međunarodnih odnosa. Prvo razdoblje završava, a novo počinje objavljivanjem triju knjiga – *Međunarodni odnosi* Radovana Vukadinovića, *Praksa rada kao znanstvena povijest* Vanje Sutlića i *Socijalna struktura i politički stavovi* Ivana Šibera (*ibid.*). Vukadinovićevom knjigom dovršeno je, prema mišljenju Kneževića i Ravlića, “utemeljenje međunarodnih političkih odnosa kao discipline politologije, ali i nastavnog područja koje dobiva suvremeni kategorijalni aparat” (*ibid.*).<sup>25</sup> “Kao znanstveni razlozi proučavanja međunarodnih odnosa ističu se nemogućnost tadašnjih disciplina da obuhvate složenu međunarodnu stvarnost i potreba za produbljivanjem istraživanja međunarodne zbilje te objašnjenjem uzroka i predviđanjem kretanja, trendova i procesa, a ne samo deskripcija onoga što je bilo ili što se trenutačno događa. Proučavanje povijesti međunarodnih odnosa postalo je neizostavno u stvaranju identiteta discipline, njena razumijevanja i kritičkog promišljanja” (Luša, 2014, str. 60).

Analizirajući osnivačke dokumente Fakulteta političkih znanosti, Smailagić (1964, str. 115) ističe kako su u njima predstavljene odrednice budućeg nastavnog plana, u kojem je ostavljeno dovoljno prostora za izučavanje teorijskih disciplina i metoda društvenih nauka. Prema osnivačkim dokumentima, studenti su u drugom dijelu studija trebali, između ostalog, izučavati međudržavne političke odnose, međunarodne odnose i vanjsku politiku Jugoslavije. Na osnovi tako definiranih osnovnih okvira, koji su, prema Smailagiću (*ibid.*), predstavljali “konglomerat raznovr-

<sup>25</sup> Treba spomenuti da je autor prvog udžbenika u području međunarodnih odnosa bio akademik Vladimir Ibler, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji je 1971. godine objavio knjigu *Međunarodni odnosi*.

snih pristupa, nedovoljno grupiranih oko jedne čvrste okosnice”, Fakultetski savjet usvojio je privremeni nastavni plan 1962. godine. Uključivao je kolegije poput Historije civilizacije, Suvremenih ekonomskih sistema i Međunarodnih ekonomskih odnosa, Osnove diplomacije s modernom historijom međunarodnih odnosa te Ekonomske i društvene geografije. Takav privremeni plan odražavao je “kompromisni prijelaz od ideologiziranog ka modernom studiju političkih znanosti” (*ibid.*). Kritike upućene tako koncipiranom planu nastave odnosile su se, među ostalim, na brojnost kolegija koja “sužava mogućnost za aktivan i produbljen studij” (*ibid.*). Prijedlog koji Smailagić (*ibid.*, str. 120) iznosi sa sobom nosi i rasterećenje nastavnog plana od disciplina koje, po njegovom mišljenju, nisu neophodne u redovnom studiju, poput Osnova diplomacije, a koje bi se mogle izučavati na poslijediplomskoj razini. Nadalje, u vezi s unutrašnjom koncentracijom i koherentnošću nastavnog plana ističe se potreba da se na svakoj godini odredi težišna disciplina oko koje će se okupiti kolegiji. Takva nova struktura trebala je obuhvaćati i međunarodne političke odnose kao disciplinu na četvrtoj godini studija, u okviru koje bi se izučavali međunarodni ekonomski odnosi, moderna historija međunarodnih političkih odnosa, suvremeni politički sistemi, geografsko-politički faktor međunarodnih odnosa, osnovni problemi suvremene kulture i osnove međunarodnog javnog prava (*ibid.*, str. 122). Prpić (1969, str. 23) je, referirajući na usvojeni nastavni plan, ukazao na postojanje dviju struja na Fakultetu – prve koja polazi od tvrdnje da je politologija jedinstvena znanost, različita od drugih društvenih znanosti (riječ je o teoriji političkog sistema koja obuhvaća posebna područja, poput unutarnje-političkih odnosa, vanjskopolitičkih odnosa i teorije političkih sistema), i druge koja je prevladala za vrijeme donošenja nastavnog plana, naglašavajući kako politologija kao posebna znanost ne postoji (*ibid.*). Prema takvom shvaćanju politolog bi trebao biti “fundamentalnim kategorijama svih klasičnih humanističkih znanosti obrazovan intelektualac, sposoban da sagleda i misli cjelinu artikulacije života u zajednici” (*ibid.*). U prvoj varijanti politolog bi bio “neophodan ekspert za društvene procese”, koji bi u tadašnjem samoupravnom socijalizmu “pripremio i servirao mogućnost upravljanja društvenom zajednicom” (*ibid.*).

Pažanin (1972, str. 290) podsjeća kako su se u drugom nastavnom planu Fakulteta iz 1965. maksimalno politološki profilirali četverogodišnji studiji, u kojima su, među ostalim, u prvi plan došle discipline kao što su međunarodni politički odnosi, međunarodni ekonomski odnosi, ali i discipline poput geopolitike, koje nisu bile predviđene prvim nastavnim planom (*ibid.*). Kako na znanstveno-stručnoj razini još nije bilo udovoljeno svim zahtjevima jugoslavenske društvene prakse, predviđena su tri smjera: teorijsko-politički, unutrašnjopolitički i vanjskopolitički (prvo usmjerenje studenti su upisivali već u studijskoj godini 1973./1974.). Uz spomenuta tri smjera od 1970./1971. fakultativno se mogao upisati i specijalizirani Studij novi-



narstva. U prvoj fazi, dakle, osim institucionalizacije političke znanosti, svjedočimo i početku institucionalizacije discipline međunarodnih odnosa, koja je nakon nekoliko godina zadovoljila kriterije stabilnosti koje donosimo u nastavku.

U drugom razdoblju politologija se konstituira kao “teorijski, empirijski i analitički utemeljena znanost” (Knežević i Ravlić, 2002, str. 30). Posebno je disciplina međunarodnih odnosa doživjela procvat zahvaljujući radovima Radovana Vukadinovića (1977, 1981, 1983, 1985, 1986) te sve većoj profesionalizaciji i povezivanju sa svjetskim trendovima (*ibid.*). Kao pokazatelj stabilnosti discipline, koja je jedan od kriterija vrednovanja institucionalizacije, vrijedno je spomenuti 1975. godinu kada se na Fakultetu pokreće znanstveni poslijediplomski studij Međunarodni odnosi,<sup>26</sup> održavaju se brojni simpoziji i seminari te studijska usavršavanja. U tom kontekstu odvija se i razvoj geopolitike i političke geografije kroz analize Radovana Pavića, dok Vlatko Mileta (1980, 1983) uspostavlja poddisciplinu međunarodnih ekonomskih odnosa (*ibid.*, str. 31). O razvoju međunarodnih odnosa i geopolitike na Fakultetu političkih znanosti pisale su Đana Luša (2014) i Marta Zorko (2014) u posebnom broju časopisa *Politička misao*.

Drugo razdoblje razvoja politologije u Hrvatskoj obilježeno je njenim oblikovanjem u profesiju i struku, uz snažnu istraživačku profilaciju ulaskom prvih naraštaja školovanih politologa u istraživački i nastavni proces. “Od sredine osamdesetih godina počinje teorijsko i metodološko moderniziranje politologije te snažnije znanstveno i strukovno profiliranje. Dolazi do modernizacije svih područja, reforme studija, uređenja smjerova i uvođenja novih kolegija, kao i do snažnog razvoja znanstvenih i specijalističkih studija” (Knežević i Ravlić, 2002, str. 34). Pojačana je međunarodna politološka suradnja te dovršena izgradnja institucionalne znanstvene, obrazovne i izdavačke infrastrukture. Postignute promjene posebno su bile važne za dva temeljna politološka područja: hrvatsku politiku i međunarodnu politiku (međunarodne političke odnose i komparativnu politiku) (*ibid.*, str. 36). Disciplina međunarodnih političkih odnosa bila je tijekom 1970-ih i 1980-ih, prema Kneževiću i Ravliću, “jedno od najpropulzivnijih i najranije profesionaliziranih područja politologije” (*ibid.*, str. 37), a u 1990-ima nastavlja se razvijati objavljivanjem mnogih studija i knjiga, osnivanjem Hrvatske udruge za međunarodne studije, zatim i Centra za međunarodne studije, koji je s izdavačem Politička kultura od 2001. objavljivao časopis *Međunarodne studije*. Časopis poslije u svojstvu izdavača pre-

<sup>26</sup> Na Fakultetu od 1974. godine postoji Poslijediplomski studij Međunarodni odnosi kroz koji je prošlo trinaest generacija, od kojih je oko 200 polaznika steklo naziv “magistar međunarodnih odnosa”. Stvaranjem hrvatske države u okviru Ministarstva vanjskih poslova osnovana je Diplomatska akademija, koja organizira tečajeve za djelatnike ministarstva, no FPZG ostaje jedina akademska institucija s dugotrajnim iskustvom obrazovanja iz područja međunarodnih odnosa na poslijediplomskoj razini (Vodić kroz studij, 2018).

uzima Visoka škola za međunarodne odnose Dag Hammarskjöld, a zatim Sveučilište Libertas.

Poseban zamah i značenje u vrijeme konstituiranja hrvatske države, kad se javlja sve veća potreba edukacije stručnjaka za djelovanje u međunarodnom prostoru, dobiva poslijediplomski studij Međunarodni odnosi (*ibid.*, str. 34). Neki od nastavnika na studiju angažirani su u edukaciji prvih hrvatskih diplomata, a studij, prilagođavajući se novim potrebama, uz teorijsku dobiva i pragmatičnu dimenziju (*ibid.*). Istovremeno dolazi do razvoja komparativne politike, koja 1990-ih dobiva jasno profiliran nastavni i znanstveni status. Disciplina ulazi u preddiplomski studij, a pokrenut je i poseban poslijediplomski znanstveni studij Komparativna politika. “Time ne završava razvoj discipline međunarodnih odnosa, koji se nastavlja utemeljenjem novih poddisciplina poput proučavanja nacionalne i međunarodne sigurnosti (Grizold, Tatalović i Cvrtila, 1999; Cvrtila, 1997), a od polovice 90-ih jače se razvija i poddisciplina diplomacija” (*ibid.*, str. 37). U procesu institucionalizacije sigurnosnih studija u okviru studija politologije važno je spomenuti prvi kolegij koji je 1996./1997. uveo Siniša Tatalović – Upravljanje obranom i nacionalnom sigurnosti, čime je utrt put njihovu daljnjem razvoju na Fakultetu. Upravo spomenuti pokazatelji u vidu osnivanja posebnih ustrojbenih jedinica i programa govore u prilog stabilnosti kao indikatora institucionaliziranosti discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija.

Za donošenje integralnijih zaključaka o stabilnosti discipline treba pratiti broj studenata, koji priča priču na nekoliko razina, ostavljajući značajan trag u interpretaciji interesa za programe u disciplini. Na Fakultetu političkih znanosti u akademskoj je godini 2019./2020. na diplomskim i preddiplomskim studijima bilo upisano 1257 studenata. Broj i fluktuacija studenata kroz vrijeme mogu biti pokazatelj stabilnosti discipline, ali riječ je o zavisnim varijablama na koje može utjecati niz čimbenika. Kolegiji iz discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija zastupljeni su na svim razinama studija, stoga kretanje broja studenata na razini Fakulteta može ujedno govoriti i o stabilnosti discipline. “U odnosu na akademsku godinu 2014/2015. došlo je do smanjenja broja studenata (308 studenata manje), što je rezultat niza čimbenika, od kojih je najvažniji znatno reduciranje kvota na preddiplomskim studijima, kao i povećane dostupnosti srodnih studijskih programa na brojnim visokim školama i sveučilištima koji su sasvim sigurno privukli veliki broj kandidata koji bi u protivnom upisali programe Fakulteta političkih znanosti” (Samoanaliza FPZG, 2020, str. 43). Jedini brojčani pokazatelj interesa za sadržaje iz discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija jest broj studenata koji na diplomskom Studiju politologije upisuju smjer nacionalna sigurnost, kao i specijalizacija u dva od šest ponuđenih usmjerenja na diplomskom Studiju politologije, među kojima su i međunarodni odnosi te nacionalna sigurnost. Treba naglasiti da je

smjer nacionalna sigurnost otvoren za studente koji su završili preddiplomski studij Vojno vođenje i upravljanje na Hrvatskom vojnom učilištu dr. Franjo Tuđman uz obvezu polaganja razlikovnih ispita. U Strategiji Fakulteta za razdoblje 2021-2026. istaknuto je kako pada interes studenata za Fakultet političkih znanosti, što će voditi do smanjivanja prihoda od participacija školarina, pa bi se to trebalo uzeti u obzir kao mjerilo prilikom analize stabilnosti samog Fakulteta, ali i discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija (Strategija Fakulteta političkih znanosti..., 2021). Kao brojčani indikator stabilnosti discipline mogao bi se uzeti i broj studenata koji upisuju kolegije u nadležnosti Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije, međutim riječ je o kvotama koje se centralno planiraju s obzirom na niz parametara kod donošenja izvedbenog plana i ne moraju nužno odražavati primarni interes za određene sadržaje. O stabilnosti discipline zasigurno govori podatak da interes studenata za dva specijalistička studija u grani Međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost ne pada. Naime, od osnivanja su stalno upisivali nove generacije na godišnjoj ili dvogodišnjoj razini, s čim se ne mogu pohvaliti baš svi specijalistički studiji u ponudi Fakulteta. Na doktorskoj razini izvodi se studij Politologija na kojem je prema Samoanalizi u 2017. godini od šest ponuđenih smjerova najviše studenata upisalo smjer Međunarodni odnosi, u okviru kojeg se izvode sljedeći kolegiji: Globalna politička ekonomija i razvoj, Globalna sigurnost, Diplomacija i diplomatsko komuniciranje, Zajednička vanjska i sigurnosna politika Europske Unije te Croatian Foreign Policy (Samoanaliza Doktorski studij Politologija, 2017).

Prema Bobanu i Stanojeviću (2022, str. 98), velik broj studenata održava disciplinu u smislu vidljivosti i performansi, ali treba manifestirati i akademske nastavne standarde. Na broj studenata utječe niz faktora, od kojih je vrlo važan i novac, odnosno iznosi školarina. Prema pokazateljima iz 2018./2019. (*ibid.*, str. 100), na Fakultetu političkih znanosti besplatno je studiralo 240 studenata na preddiplomskoj razini i 240 na diplomskoj, dok je školarinu plaćalo 35 studenata dokorskog studija i svi studenti poslijediplomskih specijalističkih studija. Iz toga proizlazi da je na preddiplomskoj i diplomskoj razini kretanje broja studenata uvjetovano neplaćanjem školarine, iako se primjećuje značajan interes za kolegije iz grane međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost, izbor usmjerenja međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost na diplomskom studiju politologije te velik broj diplomskih radova i eseja koje mentoriraju nastavnici s Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije.

Boban i Stanojević (*ibid.*, str. 101) kao faktor stabilnosti discipline ističu i značaj nastavnih standarda, odnosno, konkretnije – kompoziciju programa, sadržaj silabija i kvalificiranost nastavnika. Na Fakultetu političkih znanosti reakreditacija studijskih programa provedena je 2021. godine. Akreditacijski savjet Agencije za znanost i visoko obrazovanje, na temelju činjenica utvrđenih u akreditacijskom postupku, ocijenio je svih šest tema zadovoljavajućom razinom kvalitete prema stan-

dardima za vrednovanje kvalitete sveučilišta i sastavnica sveučilišta u postupku reakreditacije (interno osiguranje kvalitete i društvena uloga visokog učilišta, studijski programi, nastavni proces i podrška studentima, nastavnički i institucijski kapaciteti, znanstvena/umjetnička djelatnost) (Akreditacijska preporuka..., 2021). Iz toga proizlazi da su studijski programi i kvalificiranost nastavnika u skladu s propisanim standardima koji su usklađeni sa Standardima i smjernicama za osiguravanje kvalitete u Europskom prostoru visokog obrazovanja (Europska komisija/EACEA/Eurydice, 2015). Stoga zaključujemo da su strukturalni uvjeti za stabilnost i razvoj discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija ostvareni.

Kao dodatno mjerilo u vrednovanju stabilnosti discipline Boban i Stanojević (2022, str. 102) izdvajaju strukturalne reforme. U slučaju Fakulteta političkih znanosti reforme kurikuluma provedene su u predbolonjskom periodu od 1990. do 2005./2006., a zatim i u bolonjskom periodu nakon 2005./2006. Kao rezultat prve reforme ističe se ukidanje studijskog programa Općenarodna obrana, koji je predstavljao dvopredmetni studij u kojem su sve izučavane discipline bile podijeljene u četiri grupe: predmeti vojnih nauka i vojno-stručna nastava, predmeti društvenih nauka, psihološko-pedagoška grupa predmeta i ostali predmeti. U grupi predmeta društvenih nauka izvodio se i predmet Međunarodni politički odnosi (Rendulić, 1976). Zatim je uslijedila parcijalna reforma kojom su ukinuti kolegiji utemeljeni na marksističkoj ideologiji te su pokrenuti novi kolegiji i poddiscipline. Bolonjska reforma provedena je 2005./2006. godine tako što su odluke o reformi na europskoj razini implementirane na nacionalnoj razini (*ibid.*).

Drugi kriterij vrednovanja stupnja institucionalizacije koji konzultiramo u radu jest identitet. Kao način iskazivanja identiteta u organizacijskom smislu podrazumijeva se postojanje akademskih jedinica koje su različite od jedinica drugih disciplina ili udruženja političkih znanosti i koje su zasnovane na normama profesije (Ilonszki, 2022, str. 36). Proces stvaranja identiteta ne isključuje suradnju s drugim disciplinama. U nekim je, naime, slučajevima politička znanost uspostavljena “od nule” i razdvojena od drugih akademskih jedinica, dok je u drugim slučajevima formirana unutar drugih akademskih disciplina ili je povezana s njima (*ibid.*, str. 37). Pokazatelji tog obilježja institucionalizacije su diferencijacija, kolektivno djelovanje, vidljivost i razlikovanje u odnosu na druge discipline, a mogu se dodati i zasebni programi, afirmirane udruge, prisutnost u medijima te sudjelovanje na nacionalnim i međunarodnim skupovima (*ibid.*). U kontekstu razvoja discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija vrlo važan identitetski iskorak napravljen je osnivanjem Hrvatske udruge za međunarodne studije (HUMS) u travnju 1999. radi okupljanja i povezivanja studenata, poslijediplomaca i znanstvenika koji se bave ili se žele baviti istraživanjem međunarodnih odnosa kroz savjetovanja, predavanja, seminare, kongrese, znanstveno-istraživačke projekte ili povezivanje sa sličnim udrugama i organizacijama u inozemstvu. U okviru HUMS-a 2000. je osno-

van Centar za međunarodne studije (CMS), koji se bavi istraživanjem s područja međunarodnih političkih i gospodarskih odnosa, međunarodne sigurnosti i vanjske politike. Hrvatska udruga za međunarodne studije organizirala je niz javnih predavanja i tribina s ciljem informiranja građana o suvremenim kretanjima u međunarodnim odnosima. Ta su događanja okupljala ministre, veleposlanike, sveučilišne profesore, analitičare, novinare i predstavnike nevladinih udruga iz zemlje i svijeta. Spomenute dvije udruge godinama su svojim aktivnostima razvijale identitet discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, pridonoseći njenom razlikovanju u odnosu na druge discipline koje su se formirale na FPZG-u. Kao jedan od projekata HUMS-a, CMS-a i Atlantskog vijeća Hrvatske, nevladine organizacije čije je sjedište bilo na Fakultetu političkih znanosti, a čiji je idejni začetnik i predsjednik bio ujedno i utemeljitelj discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija u Hrvatskoj Radovan Vukadinović, ističe se međunarodna ljetna škola na otoku Šipanu. Riječ je o projektu koji je 2021. godine obilježio dvadesetu obljetnicu, što govori o iznimnom doprinosu razvoju predmetne discipline u Hrvatskoj. Ljetna škola okuplja znanstvenike, studente i druge profesionalce, prvenstveno iz Jugoistočne Europe, koji se bave međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijama, a svake godine brojala je najmanje dva do četiri seminara koji su realizirani u suradnji sa Zakladama Hanns Seidel, Friedrich Ebert, Eduardo Frei i Konrad Adenauer, Fakultetom političkih znanosti i Uredom za javnu diplomaciju NATO-a. Nekoliko je seminara na temelju svojeg programa i akademskog predznaka kategorizirano kao međunarodne znanstvene konferencije, čime se pridonijelo oblikovanju kadrova koji će u budućnosti biti nositelji discipline. Uz znanstvene, organizirani su i stručni seminari, primjerice za nastavnike srednjih škola, te filatelističke izložbe kojima se dokumentirala povijest međunarodnih odnosa i pristupanja Hrvatske NATO-u i EU-u, kao i nekoliko kampanja namijenjenih građanima s ciljem bolje informiranosti o transatlantskim procesima i institucijama. Provedeni su brojni projekti popularizacije transatlantskih integracija, dok su članovi AVH sudjelovali u nekoliko regionalnih projekata uz potporu krovne organizacije svih Atlantskih vijeća – Atlantic Treaty Association i NATO-ovog Ureda za javnu diplomaciju (Luša, 2010, str. 151). Radovi s međunarodne ljetne škole objavljujani su u *Zborniku Šipan* (prvi je ugledao svjetlo dana 2003., a posljednji je objavljen 2016. godine).

Pandan HUMS-a, CMS-a i Atlantskog vijeća Hrvatske u razvoju sigurnosnih studija jest Centar za međunarodne i sigurnosne studije, koji je na inicijativu profesora Siniše Tatalovića osnovan 2007. radi provođenja znanstvenih istraživanja i obrazovnih aktivnosti na području sigurnosti. “Centar pridonosi jačanju identiteta discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija razvijanjem međunarodne znanstvene suradnje, sudjelovanjem u obrazovanju novih znanstvenika te znanstvenom podrškom državnim institucijama u donošenju odluka i kreiranju sustava nacionalne sigurnosti” (CeMSS, 2022). Nadalje, “Centar kontinuiranim znanstve-

nim istraživanjima iz područja sigurnosti nastoji dovesti do boljeg razumijevanja sigurnosnih pojava i procesa te podići razinu sigurnosne kulture hrvatskih građana” (*ibid.*). Centar je od osnutka u suradnji s izdavačkom kućom Politička kultura objavio nekoliko prijevoda knjiga stranih autora iz područja sigurnosnih studija te autorskih i uredničkih knjiga domaćih autora. Pored toga, Centar za međunarodne i sigurnosne studije postao je nositeljem organizacije međunarodne znanstvene konferencije “Nacionalne manjine, migracije i sigurnost”, koja se održava već dvadeset i šest godina te okuplja znanstvenike i stručnjake iz različitih država, a prilozi i izlaganja s konferencije redovito se objavljuju u fakultetskim časopisima. U organizaciji konferencije Centar je dvadeset i pet godina surađivao sa Zakladom Friedrich Ebert, što je najdugovječnija partnerska aktivnost koju je ta zaklada provodila u Hrvatskoj, a još uvijek je uključen niz drugih partnera i znanstvenih institucija iz Hrvatske i inozemstva. Centar je do danas organizirao i nekoliko ljetnih i zimskih škola s različitim partnerima, koje su pohađali studenti iz zemalja Jugoistočne Europe, kao i okruglih stolova koji su tematizirali aktualne teme – od energetske sigurnosti preko obrazovanja za potrebe sustava nacionalne sigurnosti do migracija. “Jačanju identiteta sigurnosnih studija pridonosi i Forum za sigurnosne studije, znanstveni časopis čiji su izdavači CeMSS i FPZG, a koji izlazi od 2017. U časopisu se objavljuju znanstveni radovi, rezultati znanstvenih istraživanja, studije, prikazi i recenzije knjiga s osobitim naglaskom na sigurnosne studije. Iako je publikacija otvorena za znanstvene i stručne doprinose iz svih ostalih politoloških disciplina, doprinos identitetu discipline daje se sustavnim objavljivanjem radova koji se bave teorijskim promišljanjem pojma i sadržaja sigurnosti, sigurnosnim pitanjima na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini, razvojem sigurnosnih politika i sustava te dinamikom sigurnosnih pojava i procesa u svijetu” (FoSS, 2022).

Osim navedenih udruga i centara, izgradnji te svojevrsnom profiliranju identiteta discipline zasigurno je pridonijelo i osnivanje Forum za vanjsku politiku 2021. Forum “okuplja zainteresirane stručnjake, znanstvenike, novinare i mlade istraživače iz Hrvatske i svijeta s interesom za međunarodne odnose” (Telegram.hr, 2021), a jedan je od osnivača profesor s Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije Dejan Jović, koji je ujedno i predsjednik Upravnog odbora. Doprinos identitetu discipline očituje se “kroz aktivnosti foruma usmjerene analiziranju i istraživanju međunarodnih odnosa i vanjskih politika, organizaciji konstruktivne javne debate, predavanja i istraživanja o temama u spomenutim područjima” (*ibid.*). U kontekstu vidljivosti kao mjerila identiteta vrijedno je istaknuti društveni utjecaj članova Odsjeka, koji su obnašali funkcije u institucijama političkog sustava.<sup>27</sup>

<sup>27</sup> Profesori Vlatko Cvrtila, Dejan Jović i Siniša Tatalović obnašali su funkciju savjetnika Predsjednika Republike Hrvatske.

Kao mjerilo identiteta discipline međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija neizostavno je spomenuti osnivanje i djelovanje Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije (do 2016. Odsjek za međunarodne odnose i diplomaciju), uvažavajući činjenicu da “znanstveni odsjeci čine jednu od šest ustrojstvenih jedinica Fakulteta političkih znanosti u okviru kojih se provodi organizacija znanstveno-nastavnog ili stručno-nastavnog rada” (Samoanaliza FPZG, 2014, str. 10). Upravo su odsjeci na Fakultetu “zaduženi za razvoj znanosti, odnosno struke i nastave, te svojih članova, stoga iniciraju prijedloge i prate provedbu programa studija, izvedbenih planova nastave i kadrovskog razvoja iz svog djelokruga” (*ibid.*). Osim razvijanja kadrova i programa u disciplini, članovi Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije doprinose i upravljanju Fakultetom, o čemu svjedoči podatak da su od osnivanja Fakulteta četiri člana obnašala funkciju dekana,<sup>28</sup> dok su ostali članovi Odsjeka vrlo često participirali u upravljačkoj strukturi kao prodekani. Aktivnosti Odsjeka u smislu iniciranja i razvoja novih programa u disciplini potvrđuje i djelovanje dvaju specijalističkih studija u grani međunarodni odnosi i sigurnosne studije: Vanjska politika i diplomacija te Sigurnosna politika Republike Hrvatske.

Osim u izvođenju spomenutih programa, koji ukazuju na institucionalni razvoj discipline na Fakultetu, članovi Odsjeka sudjeluju i u reformama te programskoj prilagodbi postojećih studija na nove uvjete diktirane promjenama u okruženju. Kako bi se ponudila diferencijacija smjerova studija, s vremenom je uveden veći broj predmeta iz područja nacionalne i međunarodne sigurnosti, primjerice Hrvatska vojna i ratna povijest, Demokratski nadzor sigurnosnog sektora, Hrvatska u europskom sigurnosnom sustavu, Migracije i sigurnost, Osnove sigurnosno-obavještajnih studija te Suvremena sigurnost i javno privatno partnerstvo, čime je aktiviran smjer nacionalna sigurnost na diplomskom Studiju politologije (Samoanaliza FPZG, 2020). “Struktura obaveznih predmeta na Studiju politologije reflektira usmjerenost studija na ostvarivanje definiranih ishoda učenja. Na preddiplomskom studiju u prva dva semestra studenti pohađaju obavezne predmete koji su usmjereni na savladavanje osnovnih koncepata političke znanosti, ovladavanje osnovnim vještinama akademskog pisanja te provođenje istraživanja u društvenim znanostima. U idućih šest semestara studenti pohađaju obavezne predmete koji su usmjereni stjecanju znanja iz pojedinih grana politologije u koje spadaju i međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost s kolegijima Međunarodni politički odnosi i Međunarodna politička ekonomija” (Samoanaliza FPZG, 2014, str. 29). Na diplomskom studiju izvodi se sedam usmjerenja, među kojima su i međunarodni odnosi te nacionalna sigurnost. Iz navedenih usmjerenja studenti biraju pojedine predmete, a ako u dva semestra student izabere tri ponuđena predmeta iz jednog usmjerenja, u završnu

<sup>28</sup> Dekani Fakulteta političkih znanosti bili su sljedeći članovi Odsjeka: Radovan Vukadinović, Vlatko Mileta, Vlatko Cvrtila i Lidija Kos-Stanišić.

ispravu unosi se naziv specijalizacije izabranih usmjerenja (*ibid.*, str. 30). Upravo spomenuti kolegiji i usmjerenja oznake su identiteta discipline, a samim time ukazuju i na visok stupanj njene institucionalizacije na samom Fakultetu.

Članovi Odsjeka projektno su iznimno aktivni i godinama sudjeluju u kompetitivnim nacionalnim, europskim i međunarodnim projektima, pridodajući tako još jedan komadić identitetskom mozaiku discipline. Kao projekti koji su najviše pridonijeli tome cilju – s obzirom na njihovu institucionalnu dinamiku, broj istraživača, njihovo napredovanje u strukturi Fakulteta te reprodukciju u obliku publikacija – nezaobilazna su dva koja je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta: “Republika Hrvatska u europskoj sigurnosnoj arhitekturi”, voditelja prof. dr. sc. Siniše Tatalovića, i “Hrvatska u međunarodnoj zajednici”, voditelja prof. dr. sc. Radovana Vukadinovića, a zatim i prof. dr. sc. Lidije Čehulić Vukadinović.

U ovom radu ne bavimo se analizom doprinosa pojedinaca razvoju discipline jer se velik broj uvažениh i istaknutih znanstvenika u hrvatskoj akademskoj zajednici bavio međunarodnim odnosima i sigurnosnim studijima te objavljivao radove o njima, ali treba se u nekoliko rečenica osvrnuti na opus<sup>29</sup> profesora Vukadinovića, utemeljitelja discipline u Hrvatskoj, koji je zaslužio posebno mjesto u analizi njenog identiteta (Popović, 2019). “Vukadinović postaje referentno ime zbog pristupa međunarodnoj problematici koji nije bio uvjetovan ideološkim pristranostima niti je pisao u duhu vladajućeg diskursa” (*ibid.*). Neka od njegovih najznačajnijih djela datiraju iz 1980-ih, a posebice se ističu: *Američko-sovjetski odnosi od 1917. do 1976.* (1976.), *Hladni rat i Europa* (1981.), *Nuklearne strategije supersila* (1985.) i *Mediterran između rata i mira* (1986.), dok su mu naslovi *Teorije međunarodnih odnosa* (2005.) i *Teorije vanjske politike* (2005.) “priskrbili svjetsku prepoznatljivost” (*ibid.*). O utjecaju profesora Vukadinovića na identitet i prepoznatljivost discipline svjedoči i Dejan Jović u nekrologu objavljenom u časopisu *Politička misao* 2019. godine: “Profesor Radovan Vukadinović bio je doajen studiranja međunarodnih odnosa u Hrvatskoj te jedan od malobrojnih istaknutijih osnivača i stvaralaca te poddiscipline na granici između politologije i drugih srodnih akademskih disciplina u okvirima nekadašnje Jugoslavije. Oblikovao je i sigurnom rukom predvodio način na koji su se međunarodni odnosi razvijali na Fakultetu političkih nauka/znanosti u Zagrebu...” (Jović, 2019, str. 161).

Treći kriterij institucionalizacije discipline jest autonomija. Prema Ilonszki (2022, str. 38), autonomija kao instrument institucionalizacije uvelike ovisi o vanjskim faktorima, primjerice financiranju. Kao pokazatelji autonomije ističu se samostalno odlučivanje o područjima istraživanja, stvaranje novih poddisciplina te

<sup>29</sup> U više od šest desetljeća akademske karijere stvorio je bogat opus koji broji na stotine članaka i preko četrdeset knjiga (Popović, 2019).



autonomija kod napredovanja i zapošljavanja, koje je regulirano određenim procedurama (*ibid.*). Boban i Stanojević (2022, str. 105) limitirane budžete na nacionalnoj razini 1990-ih na području bivše Jugoslavije vide kao prepreku zapošljavanju i napredovanju akademskog osoblja, a time i samoj institucionalizaciji određenih akademskih disciplina. U slučaju Fakulteta političkih znanosti do poboljšanja dolazi od 2000. kada je državni budžet omogućio zapošljavanje više od 2000 novih predavača i istraživača na hrvatskim sveučilištima (*ibid.*, str. 106). Na Odsjeku za međunarodne odnose i sigurnosne studije od 2000. je zaposleno deset novih nastavnika, od kojih je većina do 2022. napredovala do statusa izvanrednih profesora, dok je od tadašnjeg nastavnog osoblja dio napustio Fakultet, otišao u mirovinu ili preminuo. Od preostalih dvanaest članova svi su napredovali i trenutno su izabrani minimalno u znanstveno-nastavno zvanje docenta, a tri su člana u znanstveno-nastavnom zvanju redovnog profesora u trajnom zvanju i znanstvenog savjetnika u trajnom zvanju, što omogućuje autonomiju kod provođenja izbora u viša zvanja za ostale članove Odsjeka (Statut FPZG, 2017). Proficijom kadra dolazi do jačanja discipline i uvođenja novih sadržaja, a u ovom slučaju riječ je o sigurnosnim studijama, što je vidljivo kroz postojanje usmjerenja i smjera na diplomskom studiju te kroz pokretanje specijalističkog studija. U Strategiji razvoja Fakulteta za razdoblje 2021-2026. istaknuto je kako će očekivano smanjenje broja studenata u idućem razdoblju i trenutni broj nastavnika u petogodišnjem razdoblju ograničiti nova zapošljavanja, što će se odraziti i na zapošljavanje novih kadrova na Odsjeku za međunarodne odnose i sigurnosne studije, a time i potencijalno utjecati na eventualno uvođenje novih sadržaja i razvoj discipline (Strategija Fakulteta političkih znanosti..., 2021).

U izvedbenom planu za akademsku godinu 2022./2023. na preddiplomskim i diplomskim studijima izvode se sljedeći kolegiji koji ukazuju na autonomiju i institucionalizaciju discipline na Fakultetu političkih znanosti: Osnove suvremene diplomacije, Politička geografija i geopolitika, Uvod u studij međunarodne politike, Osnove nacionalne sigurnosti, Svjetska politička povijest, Suvremene civilizacije, Međunarodna sigurnost, Politics and Society in South East Europe, Regionalne komparativne studije: Latinska Amerika, Teorije međunarodnih odnosa, Međunarodni politički odnosi, Međunarodna politička ekonomija, Ekonomska politika Hrvatske, Euroatlantske integracije, Politička ekonomija EU, Politike nacionalne sigurnosti, Migracije i sigurnost, Analiza vanjskih politika, Croatia in International Economic Relations, Demokratski nadzor sigurnosnog sektora, Hrvatska u europskom sigurnosnom sustavu, Osnove sigurnosno-obavještajnih studija, Komparativne politike upravljanja etničkim sukobima, Europska sigurnost i Hladni rat (Izvedbeni nastavni planovi..., 2022).

Razvojne aktivnosti povezane sa studijskim programima, kao izraz autonomije discipline, provode se na više razina. "Sve izmjene kolegija razmatraju se na razi-

ni odsjeka prije uvrštavanja silabija pojedinih kolegija u izvedbeni plan studijskog programa kojeg usvaja Fakultetsko vijeće. Odsjeci djeluju kao tijela za osiguranje kvalitete, te prema potrebi predlažu promjene u programima pojedinih kolegija, ali i studijskih programa koji se nalaze u područjima kojima se bave. Odsjek za međunarodne odnose i sigurnosne studije autonomno predlaže svojeg predstavnika kao voditelja smjera Međunarodni odnosi na doktorskom studiju Politologija. Prilikom izrade prijedloga programa doktorskog studija konzultirani su savjeti Europske konfederacije nacionalnih udruga političke znanosti (European Conference of National Political Science Association) prema kojima užu disciplinsku jezgru, među ostalim, čine i međunarodni odnosi, koji postaju smjer na doktorskom studiju” (Samoanaliza Doktorski studij Politologija, 2017).

## **Zaključak**

Radi nalaženja odgovora na polazna pitanja provedena je analiza na tri razine. Prva razina problematizira odnos sigurnosnih studija i međunarodnih odnosa nastojeći ponuditi jasan odgovor na pitanje predstavljaju li sigurnosne studije poddisciplinu međunarodnih odnosa ili su se pak, kako tvrde neki autori, izdvojile u zasebnu znanstvenu disciplinu. Pretenciozno je, s obzirom na format rada i akademske debate koje traju desetljećima, ponuditi konačan odgovor u obliku postulata koji će biti uvriježen kako u diskursu tako i kroz proces institucionalizacije same discipline. Analiziranjem relevantne literature predstavljen je razvoj sigurnosnih studija, njihov predmet proučavanja, teorijski okviri i različite perspektive poimanja sigurnosti. Unatoč različitim stavovima renomiranih autora, detektirale smo konsenzus oko zajedničkog podrijetla i isprepletenosti međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija te zaključile kako ne postoji potreba za podjelom na zasebne discipline ili kategoriziranjem sigurnosnih studija kao poddiscipline međunarodnih odnosa. Takvo mišljenje utkano je i u institucionalizaciju discipline na Fakultetu političkih znanosti kao akademskoj jedinici koju analiziramo u radu.

Nastavljajući se na definiciju i disciplinsko pozicioniranje sigurnosnih studija u odnosu na međunarodne odnose, na drugoj razini analize bilo je potrebno integriranje sigurnosnih studija u disciplinu međunarodnih odnosa u Hrvatskoj dovesti u odnos s iskustvima drugih država. Provedenom komparativnom analizom dolazi se do zaključka kako neka od svjetskih sveučilišta razvijaju slične programe kao Fakultet političkih znanosti, integrirajući sadržaje iz međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija. Primjeri iz država u okruženju ukazuju na jasniju emancipaciju međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija od političkih znanosti u vidu posebnih programa i akademskog nazivlja (Slovenija i Srbija).

Na trećoj razini analize pruža se odgovor na pitanje o stupnju institucionalizacije discipline na Fakultetu političkih znanosti. Pritom su konzultirani kriteriji

stabilnosti, autonomije i identiteta koji kroz niz pretpostavljenih mjerila upućuju na institucionalizaciju discipline. Analiza je prije svega pokazala da se disciplina međunarodni odnosi i sigurnosne studije razvijala paralelno sa stasanjem Fakulteta političkih znanosti, što je vidljivo iz prvih nastavnih planova, razvoja programa Studija politologije, koji je s vremenom uključivao sve više sadržaja iz međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija, osnivanja novih ustrojstvenih jedinica poput Odsjeka za međunarodne odnose i sigurnosne studije, smjera i usmjerenja iz međunarodnih odnosa i sigurnosnih studija na diplomskoj razini, kao i broja studenata koji su iskazivali interes za ponuđene sadržaje. Iz toga proizlazi zaključak o stabilnosti predmetne discipline. Drugi kriterij, identitetski, razlagan je kroz jasnu distinkciju od drugih disciplina na Fakultetu, posebne programe na diplomskoj i poslijediplomskoj razini, osnivanje i aktivno djelovanje različitih centara i udruga povezanih sa sadržajem discipline te sudjelovanje u raznim istraživačkim projektima, uz uvijek prisutnu publicističku aktivnost.<sup>30</sup> S obzirom na ponuđene parametre, dolazi se do zaključka o postojanju snažnog identiteta, koji je još jedan stupanj institucionalizacije discipline. U konačnici smo razmotrile indikator autonomije, koji je razvidan iz same strukture Fakulteta, na kojem Odsjek za međunarodne odnose i sigurnosne studije djeluje kao jedna od ustrojstvenih jedinica koja autonomno kreira programe i sadržaje usko povezane s razvojem discipline. Zadovoljavanje mjerila povezanih sa svim analiziranim kriterijima upućuje na snažnu institucionalizaciju discipline međunarodni odnosi i sigurnosne studije na Fakultetu političkih znanosti.

## LITERATURA

- Acharya, A. (2001) "Human Security: East versus West", *International Journal*, 56 (3), str. 442-460. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/40203577> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Akreditacijska preporuka Agencije za znanost i visoko obrazovanje u postupku reakreditacije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (2021) Zagreb: AZVO.
- Ayoob, M. (1983-1984) "Security in the Third World: The Worm about to Turn?", *International Affairs*, 60 (1), str. 41-51. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2618929> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Baldwin, D. A. (1997) "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23 (1), str. 5-26. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/20097464> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).

<sup>30</sup> Profesori s Odsjeka Radovan Vukadinović i Dejan Jović godinama su bili glavni urednici znanstvenog časopisa *Politička misao*.

- Balzacq, T. (2010) *Securitization Theory – how security problems emerge and dissolve*. London and New York: Routledge.
- Barkawi, T. i Laffey, M. (2006) “The Postcolonial Moment in Security Studies”, *Review of International Studies*, 32 (2), str. 329-352. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/40072141> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Bilgin, P (2010) “The ‘Western-Centrism’ of Security Studies: ‘Blind Spot’ or Constitutive Practice?”, *Security Dialogue*, 41 (6), str. 615-622. Dostupno na: <http://www.jstor.com/stable/26301701> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Bleiklie, I. i Michelsen, S. (2018) “Professionalization and Institutionalization of Political Science as an Academic Discipline”. Dostupno na: <http://proseps.unibo.it/wp-content/uploads/2018/09/Bleiklie-Michelsen-ProSEPS-Sarajevo-2018.pdf> (pristupljeno: 17. srpnja 2022.).
- Boban, D. i Stanojević, I. (2022) “The Institutionalisation of Political Science in Post-Yugoslav States: Continuities and New Beginnings” u Ilonszki, G. i Roux, C. (ur.) *Opportunities and Challenges for New and Peripheral Political Science Communities*. Cham: Palgrave Macmillan, str. 87-118.
- Booth, K. (1991) “Security and Emancipation”, *Review of International Studies*, 17 (4), str. 313-326. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/20097269> (pristupljeno: 17. kolovoza 2022.).
- Burgess, P. J. (2010) “Introduction” u Burgess, P. J. (ur.) *The Routledge Handbook of New Security Studies*. London i New York: Routledge, str. 1-4.
- Buzan, B. (1987) *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology and International Relations*. London: The MacMillan Press.
- Buzan, B. (1997) “Rethinking Security after the Cold War”, *Cooperation and Conflict*, 32 (1), str. 5-28. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/45084375> (pristupljeno: 6. kolovoza 2022.).
- Buzan, B. i Hansen, L. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. i De Wilde, J. (1998) *Security – A new framework for analysis*. Boulder i London: Lynne Rienner Publishers.
- Centar za međunarodne i sigurnosne studije (CeMSS) (2022) Dostupno na: [http://fpzg.hr/znanost\\_i\\_istrazivanje/centri/centar\\_za\\_medunarodne\\_i\\_sigurnosne\\_studije\\_-\\_cemss?\\_v1=C0rXKsewvKRo6r6p6qNGVnK8KGObnTjX3SAVWnw6iS3QkMaj6\\_oMrWAowIyoAzGkpSTLSKqOAS-SSSGoIz\\_My4tvS4A1d1T3johMcInv-1cu-YN4&\\_lid=513909](http://fpzg.hr/znanost_i_istrazivanje/centri/centar_za_medunarodne_i_sigurnosne_studije_-_cemss?_v1=C0rXKsewvKRo6r6p6qNGVnK8KGObnTjX3SAVWnw6iS3QkMaj6_oMrWAowIyoAzGkpSTLSKqOAS-SSSGoIz_My4tvS4A1d1T3johMcInv-1cu-YN4&_lid=513909) (pristupljeno: 2. kolovoza 2022.).
- Collins, A. (2010) “Što su sigurnosne studije?” u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 15-25.

- Emmers, R. (2010) "Sekuritizacija" u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 133-150.
- Europska komisija/EACEA/Eurydice (2015) *Europski prostor visokog obrazovanja 2015. godine*. Ured za publikacije Europske unije u Luksemburgu.
- Fakultet bezbednosti (2022a) Historija Fakulteta bezbednosti. Dostupno na: <https://fb.bg.ac.rs/o-fakultetu/istorija-fakulteta/> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Fakultet bezbednosti (2022b) Katedre. Dostupno na: <https://fb.bg.ac.rs/o-fakultetu/katedre/> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Fakultet bezbednosti (2022c) Pravilnik o studiranju na osnovnim akademskim studijama. Dostupno na: <https://fb.bg.ac.rs/studije/oas/osnovne-akademske-studije/> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Fakultet bezbednosti (2022d) Studije. Dostupno na: <https://fb.bg.ac.rs/studije/> (pristupljeno 26. srpnja 2022.).
- Fakultet političkih nauka (2022a) Međunarodne studije. Dostupno na: <https://www.fpn.bg.ac.rs/medjunarodne-studije?lang=lat> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Fakultet političkih nauka (2022b) Doktorske međunarodne i evropske studije. Dostupno na: <https://www.fpn.bg.ac.rs/doktorske-medjunarodne-i-evropske-studije?lang=lat> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Fakulteta za društvene vede (2022a) Oddelek za politologijo. Dostupno na: <https://www.fdv.uni-lj.si/studij/oddelki-in-katedre/oddelek-za-politologijo> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Fakulteta za društvene vede (2022b) Obramboslovje in varnostne študije. Dostupno na: <https://www.fdv.uni-lj.si/studij/studij-na-fdv/magistrski-studij-2-stopnje/studijski-programi/obramboslovje-in-varnostne-studije-2-stopnja-novo> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Fiamengo, A. (1966) "Traži li društvo fakultet takvog smjera i takvog profila kakav je Fakultet političkih nauka u Zagrebu", *Politička misao*, 3 (4), str. 3-5.
- Flinders University (2022) Bachelor of International Relations and Political Science. Dostupno na: <https://www.flinders.edu.au/study/courses/bachelor-international-relations-political-science#:~:text=International%20relations%20and%20political%20science%20is%20a%20degree%20for%20students,where%20they%20live%20and%20overseas.> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Forum za sigurnosne studije (FoSS) (2022) Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/forum-za-sigurnosne-studije> (pristupljeno: 4. kolovoza 2022.).
- Guilhot, N. (ur.) (2011) *The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation, and the 1954 Conference on Theory*. New York: Columbia University Press.

- Harvey, L. (2012-2022) *Social Research Glossary*. Quality Research International. Dostupno na: <https://www.qualityresearchinternational.com/socialresearch/institutionalisation.htm> (pristupljeno: 30. kolovoza 2022.).
- Herz, J. H. (1950) "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, 2 (2), str. 157-180. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2009187> (pristupljeno: 28. srpnja 2022.).
- Huntington, S. P. (1965) "Political Development and Political Decay", *World Politics*, 17 (3), str. 386-430.
- Ilonszki, G. (2022) "The Institutionalisation of Political Science in ECE: The Grounding of Theory" u Ilonszki, G. i Roux, C. (ur.) *Opportunities and Challenges for New and Peripheral Political Science Communities*. Cham: Palgrave Macmillan, str. 25-50.
- Izvedbeni nastavni planovi 2022-2023. (2022) Fakultet političkih znanosti. Dostupno na: [http://fpzg.hr/\\_download/repository/Izvedbeni\\_planovi\\_FPZG\\_2021-2022\\_-\\_16.12.2021.pdf](http://fpzg.hr/_download/repository/Izvedbeni_planovi_FPZG_2021-2022_-_16.12.2021.pdf) (pristupljeno: 2. rujna 2022.).
- Jarvis, L. i Holland, J. (2015) *Security: A critical introduction*. London: Palgrave.
- Jović, D. (2019) "Radovan Vukadinović (1938-2019)", *Politička misao*, 56 (2), str. 161-171.
- Kennedy-Pipe, C. (2010) "Rod i sigurnost" u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 97-113.
- Knežević, R. i Ravlić, S. (2002) "Hrvatska politologija 1962.-2002.: preteče, razvojna razdoblja i rezultati" u Knežević, R. i Ravlić, S. (ur.) *Hrvatska politologija 1962.-2002.* Zagreb: Politička misao, str. 11-49.
- Knudsen, O. (2001) "Post-Copenhagen Security Studies: Desecuritizing Securitization", *Security Dialogue*, 32 (3), str. 355-368. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/26298021> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Kolodziej, E. A. (2011) *Sigurnost i međunarodni odnosi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura.
- Krause, K. (1998) "Critical theory and security studies: The Research Programme of 'Critical Security Studies'", *Cooperation and Conflict*, 33 (3), str. 298-333.
- Krause, K. i Williams, M. C. (1996) "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", *Mershon International Studies Review*, 40 (2), str. 229-254. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/222776> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Luša, Đ. (2010) "Aktivnosti Atlantskog vijeća Hrvatske", *Međunarodne studije*, 10 (1), str. 151-152.
- Luša, Đ. (2014) "Razvoj discipline međunarodnih odnosa u časopisu *Politička misao* od 1964. do 1987.", *Politička misao*, 51 (1), str. 56-82.

- Lynn-Jones, S. M. (1991-1992) "International Security Studies", *International Studies Notes*, 16/17 (3/1), str. 53-63. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/44235174> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Malik, S. (2015) "Framing a discipline" u Hough, P., Malik, S., Moran, A. i Pilbeam, B. (ur.) *International Security Studies – Theory and Practice*. London i New York: Routledge, str. 3-10.
- Miller, S. E. (2010) "The Hegemonic Illusion? Traditional Strategic Studies in Context", *Security Dialogue*, 41 (6), str. 639-648. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/26301704> (pristupljeno: 18. kolovoza 2022.).
- Mutimer, D. (2010) "Kritičke sigurnosne studije: Povijest razlika" u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 73-96.
- Narodne novine* (2016) Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, *Narodne novine*, br. 118/09, 82/12, 32/13 i 34/16. Dostupno na: <http://www.propisi.hr/print.php?id=9662> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Norwich University (2018) Political Science vs. International Relations: What's the Difference? Dostupno na: <https://online.norwich.edu/academic-programs/resources/political-science-versus-international-relations-whats-the-difference> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Pažanin, A. (1972) "Fakultet političkih nauka Sveučilišta u zagrebu i razvitak političkih znanosti u nas", *Politička misao*, 9 (4), str. 285-294.
- Peters, B. G. (1999) *Institutionalisation Theory: The "New Institutionalism" in Political Science*. London: Cassells.
- Popović, P. (2019) In Memoriam – prof. dr. sc. Radovan Vukadinović (1938–2019). Dostupno na: <http://www.politologija.hr/hr/clanak/in-memoriam-prof.-dr.-sc.-radovan-vukadinovic-1938-2019/375> (pristupljeno: 16.08.2022.)
- Prpić, I. (1969) "Dilema o nastavnom planu Fakulteta političkih nauka", *Politička misao*, 6 (1), str. 23-28.
- Prpić, I. (2002a) "Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962-2002." u Tatalović, S. (ur.) *Fakultet političkih znanosti 1962-2002*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 9-47.
- Prpić, I. (2002b) "Faculty of Political Science in Zagreb and the Development of Political Science in Croatia: 1962-2002" u Tatalović, S. (ur.) *Fakultet političkih znanosti 1962-2002*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 48-89.
- Rendulić, N. (1976) "Osnivanje studija Općenarodne obrane na Fakultetu političkih nauka", *Politička misao*, 13 (1), str. 115-119.
- Roe, P. (2010) "Društvena sigurnost" u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 191-209.

- Samoanaliza FPZG (2014) Dostupno na: [https://www.fpzg.unizg.hr/\\_download/repository/Samoanaliza\\_Fakulteta\\_politickih\\_znanosti\\_2014.pdf](https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Samoanaliza_Fakulteta_politickih_znanosti_2014.pdf) (pristupljeno: 31. kolovoza 2022).
- Samoanaliza FPZG (2020) Dostupno na: [https://www.fpzg.unizg.hr/\\_download/repository/Samoanaliza\\_Fakulteta%5B1%5D.pdf](https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Samoanaliza_Fakulteta%5B1%5D.pdf) (pristupljeno: 3. kolovoza 2022.).
- Samoanaliza Doktorski studij Politologija (2017) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Sheehan, M. (2005) *International Security: An Analytical Survey*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Službeni glasnik* (2022) Pravilnik o znanstvenim, umjetničkim, odnosno stručnim područjima u okviru obrazovno-znanstvenih, odnosno obrazovno-umjetničkih polja, *Službeni glasnik RS*, br. 114 od 20. 12. 2017, br. 24 od 11. 3. 2020. Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/drugidr-zavniorганиorganizacije/pravilnik/2017/114/1/reg> (pristupljeno: 26. srpnja 2022.).
- Smailagić, N. (1964) "Problemi nastavnog plana Fakulteta političkih nauka", *Politička misao*, 1 (1), str. 114-150.
- Smith, M. E. (2017) *International security – politics, policy, prospects*. London: Palgrave.
- Snyder, C. A. (2012) "Contemporary security and strategy" u Snyder, C. A. (ur.) *Contemporary security and strategy*. London i New York: Palgrave Macmillan.
- Specijalistički studij Sigurnosna politika Republike Hrvatske (2022) Dostupno na: [https://www.fpzg.unizg.hr/studiji/poslijediplomski\\_specijalisticki\\_studiji/sigurnosna\\_politika\\_republike\\_hrvatske](https://www.fpzg.unizg.hr/studiji/poslijediplomski_specijalisticki_studiji/sigurnosna_politika_republike_hrvatske) (pristupljeno: 30. kolovoza 2022.).
- Strategija Fakulteta političkih znanosti za razdoblje 2021-2026. (2021) Dostupno na: [https://www.fpzg.unizg.hr/\\_download/repository/Strategija\\_Fakulteta\\_politickih\\_znanosti\\_za\\_razdoblje\\_2021\\_2026.pdf](https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Strategija_Fakulteta_politickih_znanosti_za_razdoblje_2021_2026.pdf) (pristupljeno: 06. srpnja 2022.).
- Statut FPZG (2017) Dostupno na: [http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O\\_Sveucilistu/Dokumenti\\_javnost/Propisi/statuti\\_sastavnica/STATUT-FPZG-05-07-2017.pdf](http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/statuti_sastavnica/STATUT-FPZG-05-07-2017.pdf) (pristupljeno: 1. rujna 2022.).
- Tuchman Mathews, J. (1989) "Redefining Security", *Foreign Affairs*, 68 (2), str. 162-177. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/20043906> (pristupljeno: 16. kolovoza 2022.).
- Telegram.hr (2021) U Zagrebu osnovan Forum za vanjsku politiku. Vode ga Dejan Jović i Vesna Pusić, *Telegram*, 6. lipnja 2021. Dostupno na: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/u-zagrebu-osnovan-forum-za-vanjsku-politiku-vode-ga-dejan-jovic-i-vesna-usic/> (pristupljeno: 2. rujna 2022.).
- United Nations (1945) *United Nations Charter*. Dostupno na: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (pristupljeno: 28. srpnja 2022.).
- University of Amsterdam (2022) Master International Relations (Political Science). Dostupno na: <https://www.uva.nl/en/programmes/masters/political-science-international-relations/international-relations.html?cb> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).



- University of Birmingham (2022) BA Politics and International Relations. Dostupno na: <https://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/govsoc/politics-international-relations.aspx> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- University of Wisconsin-Madison (2022) Spring 2022 Courses. Dostupno na: <https://polisci.wisc.edu/courses/> (pristupljeno: 25. srpnja 2022.).
- Ullman, R. H. (1983) "Redefining Security", *International Security*, 8 (1), str. 129-153. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2538489>. (pristupljeno: 16. kolovoza 2022.).
- Victoria University of Wellington (2014) Political Science and International Relations. Dostupno na: <https://www.wgtn.ac.nz/hppi/psir> (pristupljeno: 28. srpnja 2022.).
- Vodič kroz studij (2018) Poslijediplomski specijalistički studij Vanjska politika i diplomacija. Dostupno na: [https://www.fpzg.unizg.hr/\\_download/repository/Vodic\\_kroz\\_studij\\_VPiD\\_2018-19%5B1%5D.pdf](https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Vodic_kroz_studij_VPiD_2018-19%5B1%5D.pdf) (pristupljeno: 30. kolovoza 2022.).
- Wallensteen, P. (2007) *Understanding Conflict Resolution; War, Peace and Global System*, 2. izd. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Walt, S. (1991) "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35 (2), str. 211-239. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2600471> (pristupljeno: 24. srpnja 2022.).
- Wæver, O. i Buzan, B. (2010) "Nakon povratka teoriji: Prošlost, sadašnjost i budućnost sigurnosnih studija" u Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije i Politička kultura, str. 434-457.
- Wendt, A. (2014) *Društvena teorija međunarodne politike*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Williams, P. D. (ur.) (2008) *Security Studies – An Introduction*. London i New York: Routledge.
- Wolfers, A. (1952) "'National security' as an ambiguous symbol", *Political Science Quarterly*, 67 (4), str. 481-502. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/2145138> (pristupljeno: 17. kolovoza 2022.).
- Zorko, M. (2014) "Politička geografija, geopolitika i geostrategija u *Političkoj misli* od 1964. do 2013. godine", *Politička misao*, 51 (1), str. 109-132.

Đana Luša, Ružica Jakešević

THE DEVELOPMENT OF THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL  
RELATIONS AND SECURITY STUDIES AT THE FACULTY  
OF POLITICAL SCIENCES

*Summary*

In the paper, the authors analyse the institutionalization of the discipline of international relations and security studies at the Faculty of Political Sciences, guided by the criteria of stability, identity and autonomy, which are tested through specific indicators of their manifestation. In doing so, the emphasis is on the development during the last thirty years, with a brief review of the earlier periods when international relations were primarily incorporated as one of the constitutive disciplines at the then new university institution, which emancipated political science in relation to the other, older scientific fields which it is rooted in. In addition, in order to gain insight into the parallel development of international relations and security studies since the mid-twentieth century, the paper examines the possible emancipation of security studies as a separate scientific discipline and tries to answer the question of whether it is possible or useful to separate them, considering the intertwining and overlapping of the conceptual-categorical apparatus, theories and phenomena they investigate. In particular, the development of the discipline of international relations and security studies in Croatia is compared with neighbouring countries (Serbia and Slovenia), which leads to conclusions about the relationship between security studies and international relations. The paper argues that international relations and security studies, which have been developing more intensely since the second half of the 1990s in terms of scientific production and curricula, represent a strongly institutionalized discipline.

*Keywords:* International Relations, Security Studies, Faculty of Political Sciences, Institutionalisation of the Discipline, Stability, Identity, Autonomy

**Đana Luša**, izvanredna profesorica na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

**Ružica Jakešević**, izvanredna profesorica na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Kontakti:

**Đana Luša**, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: dana.lusa@fpzg.hr

**Ružica Jakešević**, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: ruzica.jakesevic@fpzg.hr